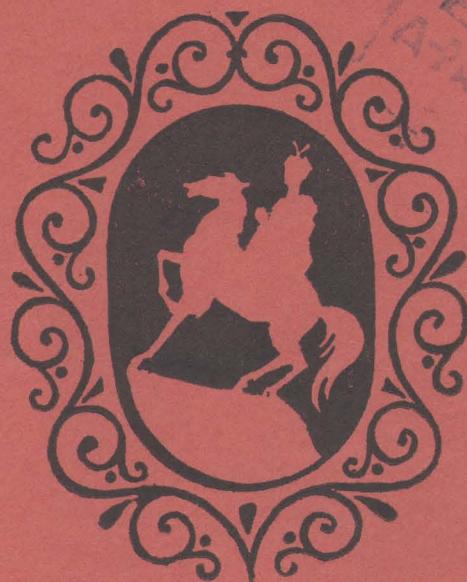

КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

1

1951

БІБЛІОТЕКА
ДРАГАСКАЛЬЧУКА

К И І В

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ И МИСТЕЦТВА

Літературно-Мистецького Товариства в Філаделфії

Виходить що два місяці

Ч. 1.

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ, 1951

РІК II.

Видає і редактує Б. Романенчук, при активній співпраці П. Андрусєва,

С. Гординського, Б. Кравцева, П. Мегика, Я. Славутича

Обкладинку рисував Святослав Гординський

З М И С Т

Ф. Дудко — В гостях у кримського хана • О. Ізарський — Віктор дома • М. Островерха — З соняшних нарисів • Р. Курдідик — Мініатюри • Єроним — З літопису • О. Зуєвський — Покірні фарби • Яр Славутич — З книги „Оаза“ • Ю. Буряківець — В хуртовину, Мара • Ю. Лободовскі — Кінь отамана Лободи, Жовтнева елегія • Г. Містраль — Зернятка кінь • О. Тарнавський — Там де бував Довбуш • В. Блавацький — Три роки Львівського Оперного Театру • С. Гординський — Поезія Ю. Лободовського і її українські мотиви • В. Порський — Лебединий спів. Епізод з підсоветського літературного життя • М. Глобенко — Під знаком невмирущого буття. (Про збірку М. Ореста „Душа і доля“) • Сучасник — На літературні теми. З листів до Редакції • Ол. Домбровський — Землі України в античній літературі • П. Ковалів — Звідки взялася форма „на Україні” • Рецензії

K Y I W

The Ukrainian Literary and Art Magazine, Published by Ukrainian
Literary and Art Society of Philadelphia

Editor: *B. Romanenczuk*

Address: KYIW 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.

Передплата в ЗДА: за 6 чисел \$3, за 4 числа \$2

Окреме число — 50 центів з пересилкою 55 центів

Передплата закордоном: за 6 чисел — \$3.60

за 4 числа — \$2.40

Окреме число — 60 центів разом з пересилкою.

Address: KYIW 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

Федір Дудко

В гостях у кримського хана

Під цим наголовком подаємо деякі зацілілі уривки з II. частини повісті „Великий Гетьман”, що, разом з усім дбайливо збереженими упродовж 5-ти років джерельними матеріалами, згинула у Львові під час большевицького наїзду в 1939 році.

Автор цих уривків описує подорож у 1707 році гетьманського висланця, сестрінка гетьмана Івана Мазепи, бунчукового товариша Степана Трощинського, до столиці кримських Гіреїв — Бакчи-Сараю та знайомити нас із дуже цікавим побутом кримського ханства на початку 18. століття.

Швидкість, з якою комунікувались татари, дуже здивувала Трощинського. Не встиг він з кількома запорожцями дістатися до першого татарського улусу в ногайських степах і переноочувати там, як уже вдосвіта прискакав до нього Махмет-мурза з блискучим почотом ногайців від едичкульського сераскіра. Сераскір-султан вітав на своїх землях гетьманського післанця і доручив Махмет-мурзі провожати високого гостя аж до самого Перекопу.

Покріпившись какачем та запивши бузю¹⁾, Трощинський із татарами й козаками вирушив у дальшу дорогу.

Випасені степові татарські коні, підбадьорені свіжістю ранку, духом мчали серед буйного степу, рясно вкритого холодною росою. Там і тут над низинами і балками білів, прилягши до землі, молочний туман.

У весь простір степу був наповнений криками диких гусей і журавлів. У голубому небі блідим серпом стояв знак Магомета і перелякано дивився на схід, де у величавій заграві займався над зеленим морем трав пишний степовий ранок. Заповідався гарячий день.

Трощинський іхав поруч із мурзою, оглядав навколо степ і здивовано прислухувався до доброї української мови, якою мурза розповідав йому про сухе літо, про степові пасовища, про табуни сераскірових, найліпших у цілому ханстві, коней, про багатства гірея, султанів, бейів. З оповідань Махмет-мурзи Трощинський довідався, що нуредин-султан діставав річно двісті гаманів золота, калги-султан — п'ятсот гаманів і доходи з Ак-Мечетського бейлика, а сам хан — тисячу кошелів золота та десятину, урожаю збіжжя, овочів, баштанів, приплоду худоби й овець з усього ханства.

— О, на такий достаток, — гордо сказав Махмет-мурза, — може сміло позаздрити навіть сам турецький падишах.

Розмовляючи з мурзою, Трощинський час-від-часу повертає голову й одним вухом прислухувався, про що говорили позаду нього татари з козаками. На превелике його здивування усі ногайці свободно говорили по-українськи й розповідали в приятельській розмові з запорожцями про випас коней, про отари овець, про посуху, про інші степові татарські й запорозькі інтереси. Коли б не їх маленькі шапочки на голених головах, вузенькі

¹⁾ Какач — в'яленна баранина, буза — татарське питво з просяної муки.

очі та тонкі, як шнур, вуси — ніхто б ніколи й не вгадав, слухаючи їх, що це зовсім іншої віри й породи люди, як козаки.

Сонце підбилося вже вгору й почало добре припікати, коли серед степу виринув із моря трав великий татарський аул. Маси юрт, як вулики в пасіці, широко розкинулися на великому викошенному майдані. Довкола аулу, в густій зеленій траві, наслісся величезні табуни коней. Сотні розпряжених арб і мажар стояли між юртами і нагадували величезний ярмарок. Маси дітей із криком бігали по вулицях і влучно стріляли з маленьких луків. Кілька десятків підлітків джигітували на краю аулу, зрубуючи шаблями на повному кінському бігу прив'язані до тичок кизаки.

Головною вулицею, поміж юртами, під гавкіт собак і здивовані погляди татарок, що блискали очима з-під своїх чадр, підійшли до юрти начальника аулу й позазили з коней. Покріпились у нього шашликом, трохи спочили від спеки, змінили коней і пустилися в дальшу дорогу.

Махмет-мурза повів тепер розмову про ханських і султанських одалісок та кадинь²), про гареми, про жіночі ринки в Гезлеві й Кефе, виявляючи типову рису татарської вдачі — пристрасті до жінок і многоженства. Сам Махмет-мурза не міг похвалитися великим числом своїх жінок: мав іх усього тридцять дві. Що це значило в порівнянні до ханських, султанських чи бейських гаремів, де було по кілька сот жінок! Небагато це й порівнявши з найбіднішими татарами, що мали по дві-три жінки.

Трощинський слухав мурзу й думав про те, яку масу матерей дала Україна цьому расово нечистому, схильному до кровозмішання народові. Хто знає, чи цей гарний, статурний татарський князь, що так добре говорить по-українськи, не є сином якоїсь скопленої у ясир українки?

Трощинський повернув голову до Махмет-мурзи й пильно оглянув його.

— Скажи, мурзо, хто твоя мати? — запитав він.

Мурза приязно всміхнувся.

— Я чекав на цей твій запит, — весело відповів він. — Моя мати, найгарніша з усіх жінок моого покійного батька, була родом із Бережан. Її купив батько за два гамани золота на аурдут-базарі в Карасу від вірменського джеллаба. Покійна вже вона, нехай спочиває в Едемі.

А навколо зеленів степ, дихав гарячими випарами трав і квітів, мружив очі в сонячних маревах на далеких, таємничих обріях. Високо в небі кружляли соколи і степові орли. Там і тут виднілися отари білих овець, табуни коней і череди буйволів.

Ор-бей³) був уже повідомлений про приїзд гетьманського сестрінка. Пополудні, коли сонце трохи осіло на заході, у хмарах степової куряви підскакав до них на чудових конях з боку Перекопа десяток яничарів із Меметчі-мурзою.

Зупинилися. По дружніх привітаннях Меметчі-мурза запросив Трощинського пересістися на багато осідланого, гнучкого, як спружина, карабахського коня, і обидві групи вершників, з'єднавшись, поскакали далі на полуднє.

Степ де-далі мізернів, трава ставала нижча й рідша, появлялись усе частіше бородаті ковилі, колючі кураї, будяки, полин,

²⁾ Ханські жінки (одаліски), що родили дітей, називалися кадинями.

³⁾ Ор-бей — начальник Перекопу.

солончаки. А над вечір, коли сонце косим промінням почало золотити степ, раптом густо запахло в повітрі гнилим духом Сиваша.

— Ну, ось нарешті й Ферх-Кермен!⁴⁾ — сказав Меметчі-murza і показав рукою в далечінь на верхи веж татарської твердині.

Коні наддали ходи й перед очима все виразніше почало вирисовуватися місто. Степ зовсім став непривітний, голий, випалений сонцем, потрісканий. Скрізь, як череп'я глиняного посуду, валялися серед коричів запорошеного бур'яну тонкі, вигнуті кусні рудої глини. Повітря де-далі ставало тяжчим.

Переїхали з милю і в'їхали нарешті на вузьку шийку Перекопу.

На всій ширині Орських Воріт, від Сиваша до Чорного моря, простягався високий земляний вал, висипаний руками українських невільників. Під валом натягненою струною перебігав глибокий рів, наповнений морською водою. Уздовж цієї лінії стояло шість високих кам'яних веж із просуненими у бійницях гарматами. Посередині цієї оборонної лінії, біжче до Сиваша, була одна-єдина брама із входом до Криму, обступлена цілим лісом гострокінчастих башт.

Підскакали до валу, зводним мостом переїхали рів і кам'яною брамою в'їхали в твердиню.

Вузенькі вулички Ферх-Кермену із шумливим рухом кінних і піших людей, верблуди, скрипучі, впряжені буйволами мажари, маленькі, поставлені один коло одного дерев'яні або глиняні, плосконакриті дімки з галерійками і піддашшями на стовпах обабіч вулиць, тонкі вежі круглих мінаретів, короткі, обшиті позументами куртки мужчин і широкі шаравари жінок, що, як спідниці, звисали до самих зап'ятків, горлові звуки різних східних говорів — татарського, вірменського, турецького, караїмського, циганського, грецького — все це відразу перенесло Трощинського в новий, незнаний йому східний світ.

Покрутившись серед тісних вулиць, вийшли нарешті на широкий майдан, на якому здивовані очі козацького гостя побачили цілу валку українських чумаків.

— О, а це ж що? — спитав Трощинський, сильно натягнувшись поводи й відразу не зрозумівши, яким дивом опинилися тут українські люди з широкими брилями на головах і густо вимазаними дъогтем шараварами, що походжали коло круглогорих волів і наповнених якоюсь покладдю величезних маж.

— Ваші чумаки! — всміхнувся Меметчі-murза. — Привезли нам овес, а йдуть додому з таранею і сіллю.

Трощинський стиснув коня острогами й підскочив до чумаків.

— Поздоров Боже, земляки! Звідки будете?

Чумаки поскидали брилі і, так само здивовано оглядаючи Трощинського і запорожців, відповіли:

— З Полтавщини. А ви ж що тут робите, чесне товариство?

4) Ферх-Кермен (Турецька назва: Ор-Капу) — це за гетьманських часів була татарська твердиня на Перекопі (в Орських Воротах), головна, дуже добре укріплена ханом Менглі-Гіреєм, оборонна від козаків татарська точка, що замикала доступ до Криму. Начальником Ферх-Кермену був ор-бей, на-місник Перекопу.

До Трощинського підскочив Меметчі-мурза, показав рукою на невеликий, але із східною пишнотою уряджений сераль орбей в кінці майдану, і звернув Трощинському увагу, щоб орбей уже вийшов на ганок, щоб привітати його.

— До кримського хана в Бакчарай від його милости ясновельможного нашого ідемо, — пояснив чумакам Трощинський. — Кланяйтесь там нашій Україні!

І, крутнувши коня, відіхав.

* * *

Орбей чекав на гостя на густо обвитій виноградом галерії свого сералю.

Коли Трощинський за допомогою слуг зліз з коня і підійшов до нього, орбей із привітливим усміхом простягнув до нього руки.

— Вважатиму за щастя мати гостем у моїй господі дорогого брата! — привітав він гетьманського небожа.

Трощинський низько склонився перед ним.

Високий татарський достойник ломаною українською мовою сказав Трощинському кілька привітливих речень, запитав, чи не змучила його далека подорож, і, добродушно посміхаючись, просив дарувати йому ті прогріхи, що їх він робить у милій йому, а не зовсім знаній мові сусіднього козацького краю.

Трощинський із такою самою витонченою ввічливістю, згідно з східною етикетою, сказав татарському вельможі кілька компліментів, вийняв із кишені свій подорожний лист і простягнув його з поклоном орбеєві.

В листі було написано:

„Всяким рейменту нашого гетьманського старшинам і різним начальним і підначальним, в городах і селах обрітаючимся, також і рицерам Землі Запорозької і в державі Найаснішої Високості Хана Кримського іх милостям панам беям, каймаканам⁵), агам, кадіям — ознаймуємо, іж у певних і пильних ділах посилаємо до Єго Милости Найаснішого Великого Хана, татар кримських, едисанських, буджацьких, джамбульуцьких і едичкульських Гана, умисльного нашого посланого, товариша бунчуко-вого і нашого гетьманського сестринка Степана Трощинського. Прето оному аби всюди в тій дорозі до Криму і в Кримському Ганстві добровільний чинен пропуск і, яко би міг потребувати, учинність висвідчано. Вельце о тоє іх милостей властей всяких в області Найаснішого Ханового Височества Кримського, для спільнога межи обома народами покою, упрошаєм, обіцюючи в подібних оказіях нашого сусідського посланого взаєм нагороджати приязню. Старшинам зась рейменту нашого пильно приказуємо, жеби тому нашему посланому, з людьми при ньому будучими, звичайної живности, а для коней корму не боронено і підвод з проводниками в потребу вистарчано. Дан у Батурині, дня 3 Юлія Року Божого 1707“.

Орбей із членності ледве перебіг очима по писаних рядках, згорнув лист і повернув його Трощинському.

— Буду вельми радий, чим тільки зможу, уприємнити хвилини перебування серед нас високого гостя, — сказав бей і, взявши Трощинського під руку, повів його до господи.

5) Каймакан — татарський губернатор.

І справді, він виявив у відношенні до гостя таку сердечність і теплоту, на які тільки здатна східня гостинність.

До Трощинського відразу приступили два евнухи, один із мидницєю, а другий із збанком води в руках. Вони стали перед ним навколошки, потім швидко склонились на ноги, розібрали його і вимили. Після цього приступили до гостя два нові слуги і завели до кімнати, де вже чекав на нього ор-бей.

— Покріпся, брате, з дороги, — запросив господар і вказав рукою на місце на софі коло низеньких столиків, на яких стояла всяка сніт' із м'яса і рибini.

Чого-чого тут тільки не було: білуга, осятер, севрюга, мокрель, камбала, хамса, султанка, кефалева ікра, яйця, барабана, дичина й воловина в усіх видах і заправах. А на інших столиках поруч стояв різний десерт і питво: ізюм, халва, рахат-лукум, виноград, кизиль, сливи, груші, шербет, махалабі, мед, яурш⁶).

— Може скоштуєш пілаву, — припрошував бей, — або цієї камбали з баклажанами, коли любиш рибу? Або цих кльоцків з овечим сиром? Прошу дуже. Знаю, що для козацького горла вся ця страва запісна без горілки. Маєш тут молдавську горілку. На жаль тільки я не можу дотримати компанії, бо свято дотримуюсь приписів корану. Або може ще кусень цієї балаклавської скумбрії?

У довгій приязній розмові з Трощинським, розпитуючи про гетьманське здоров'я, про Батурина, про Україну, бей виявив небиякє знання козацьких справ і велику політичну прозорливість. Коли заговорили про Запорожжя і про кошового Січі Костя Гордієнка, у бея не ставало слів похвали для цього відважного, розумного і, як бей називав, „світлого“ лицаря. А коли зайдла мова про Москву, ор-бей обурено заговорив про царя Петра й його диких урус-шайтанів⁷). Бей висловив свій погляд на необхідність, а може навіть історичну конечність, тісного союзу Гетьманщини з Кримом проти спільногого північного ворога.

У бея був навіть свій плян, як цього ворога поконати. Щєдри тиснуть Москву з півночі й заходу. Коли б козацький гетьман уже раз відважився пристати до шведів і вдарив на москалів з півдня, то татари всіма ордами пішли б йому з допомогою на знищення гяурів. Але при цьому не треба було б повторювати помилок старих війн, коли татар, як союзників, козаки перепускали через свою територію. Татари з самої природи своєї звичали до грабунку на війні і їх нема сили стримати перед ним, навіть на землях союзників. Гетьман мусів би перепустити татар поза Україною, десь на Слобожанщині. Цим способом гяурів можна було б узяти в кліщі з трьох сторін.

Ор-бей зіщулив очі і з лагідним усміхом подивився на Трощинського.

— Був би втішений, — сказав він, — коли б у гетьманському дорученні, що ти його везеш до великого хана, був вислів того,

⁶) Ізюм — сушений виноград; кизиль — терен, варений з цукром; халва — солодощ з горіхів; рахат-лукум — своєрідна східна солодощ, що в перекладі означає „втіха горла“; шербет — узвар із сушених овочів; яурш — рід нашої ряжанки; махалабі — кисіль із сарачинського пшона, поливаний рожевими пахощами.

⁷) „Урус-шайтан“ — в перекладі: московський чорт.

про що я говорю. Чи не міг би я довідатись, брате, з чим саме ти йдеш до Бакчи-Сараю?

Трощинського це заскочило. Він приязно всміхнувся до бея і відповів:

— Вельми радий був би, найясніший бею, сказати тобі про це, але сам не знаю змісту гетьманського листа. Він у закритій, залякованій коверті. На всякий випадок мушу просити тебе перетримати в себе запорожців до часу моого повороту, бо далі я іду перебраний, під прибраним ім'ям польського шляхтича Яновського. Адже сам здоров знаєш, найясніший бею, що гетьманові Москва суверо заказала мати будьякі зносини з чужоземними володарями, а в першу голову з його високістю кримським ханом.

Ор-бей поклав поклав свою долоню на рукав Трощинського і заспокоїв його:

— Не мусиш мене просити за це. Якось уже все зробимо, що буде в нашій моці.

Подали турецьку каву в золотих фельджанах і всипані яхонтами кальяни⁸).

Слухаючи привітливих слів ор-бея і дивлячись на добро-душне його обличчя, Трощинському прийшла думка до голови, з якою ненавистю і мстивою кровожадністю він допитував би його, коли б, як ворог, дістався до рук цього владики Перекопу й каймакана під час війни.

Було вже досить пізно, як ор-бей побажав Трощинському золотих снів і відпустив його на відпочинок.

До нього знову приступили евнухи з водою. Трощинський за східнім звичаєм вимив руки й уста і, відпроваджуваний слугами, перейшов до гарно уладженої купальні, устеленої тонко плетеними з тростини рогожами.

Вимитого, намашеного пахучими олійками та перебраного в широкий халат і м'які виступці Трощинського відвели нарешті до розкішного, обвішаного килимами й обставленого м'якими отоманами покою.

Не встиг Трощинський за допомогою евнухів розлягтися на отомані, як до покою ввійшов беїв кизляр-ага і повідомив його, що гарні, як сонце, каймаканові альме до послуг високого гостя⁹).

Трощинський подякував і відмовився. Слуги залишили його в спокою.

Трощинський довго лежав і оглядав незвичну для його ока обстанову східньої палати з широкими отоманами, ажурними вікнами й дверима, яскравими килимами, розписною стелею, дзеркалами, столиками й табуретами, унизаними перламутром, з розвішаними на килимах кривими шаблями, пістолями, кинжалами, сагайдаками і мушкетами. Потім погасив свічки в золочених підставах, але спати не міг.

Було тихо навколо. Крізь відчинене вікно вливалася прохолодна південна ніч, просякнена мішаним запахом тонкого аромату квітів і гnilого духу Сиваша. Десь близько коло вікна плескав водограй. Місячне світло вривалось крізь ажури вікон

⁸) Фельджани — філіжанки; кальян — прилад до курення тютюну.

⁹) Кизляр-ага — начальник гаремів у беїв і мурз. Альме — співачки, що їх тримали татарські вельможі для розваги.

до кімнати і наповнювало його містичною сутінню. Трощинський думав про Батурина, про близкучі води Сейму, про далеку тепер від нього Україну.

А ранком, коли виголений, умитий і освіжений перфумами увійшов до ор-беєвої їdalyni, там його чекала несподіванка: поруч із каймаканом сидів на отомані давно знаний йому із гостин у гетьманському замку в Батурині Чор-мурза¹⁰).

Трощинський із Чором, як старі друзі, обійнялися. Чор повідомив його, що він з наказу найсвітлішого Хана приїхав сюди, щоб відпровадити гетьманського післанця до Бакчи-Сараю.

(Далі буде).

Олекса Ізарський

Віктор дома

(Уривок з повісті „Віктор і Ляля“)

Іноді Віктор роззувався в густо заставленому шафами й ста-рими меблями темному й закупореному коридорі, присідаючи на ряму витійкуватого крісла з прорваним дном і розмальованою квітами спинкою, а течку й книжки клав поруч на важкий столик грибом, з мармуровою дошкою в ліщано-червонавих розводах. Потім з виступцями й принагідними речами в руках, з натягнутим на чоло кепі, він, в шкарпетках, пробирається через хату, між ліжком батьків і столом, до своєї кімнати. Доводиться гнутись і перенапружену прислухатися до сп'ячих, — аж ловив себе на думці про нещасний вираз свого обличчя і чув своє серце. В таку неприємну мить він по-дурному натикається на стілець з горою батькового або бабусиного одягу на бильці, спотикався об килим, і дідько його знає куди забивав ногою іхне взуття.

Годі світили. Як правило, батько не стримувався від закидів і образ. Він рідко коли не схоплювався з ліжка і підтюпцем не біг до бронзового годинника на піяніні. Заспана мама і вночі — правда, незадоволено, — помовкувала й бездумно, наче не все до кінця розуміючи, дивилася кудись поперед себе посоломілими очима. Не ворушилася, не розтирала видавлені згортками подушки червонобілі взори на скронях і щоках.

А раної ревабілітував ображеного вночі Віктора. Поспішаючи на роботу, мама встигала покласти на його тарілку крашій „бутерброд“ і, вже одягаючись, наливала синові кави. Тато ляскав його по плечах і поспішав наздігнати маму.

Відчайдушна легкість плавання серед сонних стільців темного моря мешкання здається Вікторові ще одною удачею цього вечора... Світлопляшковий абажур на письмовому столі, перед портретом Короленка за працею, не має сили заховати різкої ясноти електричного світла пізньої північної пори. Перед затягнутим шторою вікном, воно раде своїй розплівчатій луні, своєму

¹⁰) Чор-мурза — історична постать сина татарського бея від рідної сестри полковника хвастівського, Семена Палія, взятої татарами в ясир. Чор-мурза бував час-до-часу у гостях у свого дядька Палія і приїздив деколи з дорученнями з Криму до Батурина.

відбиткові в суцільно скляній поверхні низенької чорношкuroї книжкової шафи. Не приглядаючись певніше, воно освітлює півстіну вишикуваних і складених індуськими чи старомексиканськими баштоподібними хмарами книг на червонаво-вишневих полицях, проявляє ряди зелених хрестів чи квітів на брунатному тлі лінолея на підлозі вузької кімнати, ніклеве ліжко й нічний столик під полтавським килимом і копією картини Волкова „Микола Гоголь в Диканці слухає лірника“ на ньому. Досягав старомодної, з начищеним мідним душником, білокрафіованої груби зrzізаним вуглом кімнати.

Удача підіймає юнака в страшні своєю безтілесністю, своєю неокресленістю, своєю неусвідомлюваною абстрактністю простори над люди, над світ. Крупинка радості, зі стрімкоспадним наростанням швидкості, бурхливо набирає форми лявіни... Щастя відчуває хлопець — як щось наче поза ним, як пустотливий м'ячик. Як гру. Як веселу гру. Тому, певно, в такі хвилини Вікторові хочеться викаблуватись, хочеться загубитись серед дивно примхливих мрій... На вулиці трохи нахабно і навмисне пропускати людей мимо уваги, мов попельнясті клубки сіrosti над порами землі, що спливають в низьких і повільних злетах в етер, в океан блакитно-крижаних крупинок безмежжя. Дома — звалитися одягнутим на застелене ліжко з покритою свіжим покривалом подушкою й посміхатися, хто знає до кого й до чого. Раптом склонитися до книг і дрижачими від захвату, від нетерпіння руками похапцем шукати забутий і щойно якимись дуже віддаленими асоціаціями нагаданий рядок давно читаного поета... Бігти до кухні, намазати бабусі ніс сажею і, обіймаючи, тягнути її перед люстро. Сміятися з нею над спеціально наївними, звязаними з родинними переказами про Вікторове дитинство, питаннями й міркуваннями про людей, про речі, про майбутнє своє і всесвіту. „Скільки років треба вчитися на сажотруса?... А я, бабусю, буду, як виросту, гастрономом на Пулковській консерваторії...“ Або... краще я буду асенізатором... Днями цілыми іздитиму по місті з валкою... Хочеш?!

Вночі на самоті настрій такий тонкий. Вишуканий і проникливий. Віктор чув, що лямпа непомітно дивиться в розгорнуту ним книгу і на його зморщене перенісся в рідких волосинках міжбрів'я. Вслухається в скандовані губами поезії і — прихильно — зганяє зі сторінок щойно принесених додому книг довгі тіні пальців в нерішучості затриманої над ними руки. Жодної української книги!... Зшитки листування Мирного й Горленка — і той в оригіналі: російський. Так бо ще недавно в нас писали... З українським пост-скріптуром російськими літерами... Знай, мов, наших, ми теж з малоросів... Чому ж тоді дивуватися? Що Ляля вчиться в російській школі?... Незадоволені, скляніють і задумано мацають ріжок стола за лямпою Вікторові очі.

Сьогодні улов багатий: п'ять томів листування Чехова з дружиною... такі привітні... низка світлин... в теплій смугастій оправі... ін октаво... Три томи Шеллі в перекладі Баль蒙та... Поль Гзелл „Ранки вілли Саїд“ — розмови з Анатолем Франсом, шістнадцятка, в кешеню, „Академія“. Відклав „Літопис Самovidця“. О, це мрія... Віктор склоняється з-за стола. Почуття не встигають оформитися і зникають. Їх не вдається спинити, затримати, полонити.

Згодом провадиться перестановка книг. Данілевський відправляється під газету на шафу. На його місце стають нові книги. Трохи місця лишається в запасі... Медовим потоком в палаючих берегах просувається густа маса часу. І кожна мить посміхається, таємно переконана в чарові своєї неповторності. Із стола виймається непочатий зошит в твердій оправі і пачка давно вкладених в нього списаних і густо покреслених аркушів паперу. Треба врешті перечитати записи. Перечитати й переписати... Треба знищити цих свідків нудного картування, власне, відстоювання думок, почуттів, спостережень, малюнків; знищити ці смужки, ці клаптики різномальорового паперу, листочки з нотатника. По довгих приміряннях Вікторова рука несміливо виводить густим чорнилом: „Цоденник. Рік 1936“. Сторінка перегортається. І знову: „Місяць липень“.

Йому відома насолода здійснення. Терпеливого виношування раз колись наміченої на видноколі свідомости сірої хмаринки ще неясної думки і напруженого вплітання її в чисто платонічну на початках мрію. Йому відоме казкове, загадково раптове переродження мрії в задум. Коли, засинаючи, чуєш, що твою мрію залишила душа. А ранком зустрічаєш завдання... Або осіннім ранком на узлісі... Або біля халупи в неполотій кукурудзі, затичками хмелю, над репаною стежкою з синючого степу в притихле село, зустрічаєш не мрію любу і звиклу, — зобов'язання. Йому відома насолода борсань серед помилкових плянів, серед крем'яних брил матеріалу, насолода чимсь там обумовлених, а проте зовсім нежданних зворотів запису й прояснення думки. Легко перебудоване, зручно влягається перше речення. Початок другого — стає доброю, ні, вже безсумнівною кінцівкою цілого запису. Натомість останній період, давно вже переписаний начисто, піде на початок... Перше речення — мостовий причілок. За ним знову дичавина... І пізно вже. „О, це прірва!“ — розчаровано мимрить Віктор і встає з-за стола. Розв'язує краватку, звільняє від взуття ноги, відгортає на мить штору.

В ліжку не має спокою. Під вікном притайлася ніч в розшитих ясними шовками святкових японських вбраних. Замкнені очі чують, як місяць спинився по той бік даху. Розглядає повиту виноградом веранду, вишник, тополю над брамою, подвір'я, сараї з м'яким пластом почорнілих під ринвою опилок. Вслід місяцеві, мов за спицею повільного колеса, вернутися головою тіні. Віктор лягає зовсім накрай ліжка, під стіну. Почуття повного задоволення, уже неземного щастя, розпластає його на свіжому простирадлі. Ще раз натягається на плечі ковдра. А в пам'яті — близки цинкових дахів в долині між містом і Кобищанами, срібнє шарудіння тополь за північ, мілка вода на пісках між кущів і направлений оце місток через яр... Насливий, Віктор руками розтирає по обличчю нитки саїз: жмут коріння, що обминає кам'яні опуклини вилиць і обведену круглими валами глибоку долину губ.

Михайло Острoverха

З соняшних нарисів

R o m a

Над Монте Маріо рожевіє передвечірнє небо, як стигла ма-
лина в спеку.

Репетують цикади й сухим, спекотливим скреготом у перші
сутінки вливаються.

На Пінчіо — одне за одним, тихо, шугливо заїжджає авто
й рядком стає одне при одному: в авті людина дихає леготом
сутінків.

На примурках і на лавках сидять люди і стиха — щоб не сколи-
хнути тиші могутньої бані Мікель-Анджело й далеких обріїв за
Монте Маріо — переливають слова в простір часу.

Я — за фонтаною, біля водяного годинника. Рівномірно, од-
нотонно, хлюп за хлюпом ллеться вода у черпак; і з черпака, ні
на країнку більше, своєю вагою переливається в інші човенця.
І така міра часу і життя! — посугає вказівки завжди на-
перед! . . .

Западають сутінки . . .

А хлюпіт часу б'є той самий — рівномірно, однотонно, хлюп
за хлюном.

Під годинником, на чистім плесі — чисте, як туга й глибока
та легка, наче римські сутінки! — поволі, як час, як вечір пла-
вають два лебеді.

Вечірньо-густо ще рожевіє небо над Монте Маріо.

Чистим кобальтом защеміло воно в серці! . . .

* * *

R a v e n n a

Скромне, тихе й безгомонне місто.

Вулиці — розпеченні, сонцем залиті, що легеням важко від-
дихати.

Сонце, що відблиском сліпить очі, зовсім олінивлює прохо-
жих, які, мов окаянники, в тіні скромних камениць проходять.

Де ж та велич, де пишнота колишніх століть?

Початок V. століття, папська курія з Риму сюди переходить.

Готський ціsar Теодорих столицею тут творить . . .

Здіймаються церкви, візантійськими й романськими та го-
тичними лініями небо отвіраючи.

Сірим каменем здвигается маззолей Теодориха, як символ
душі володаря.

Але зайдіть у середину цих із століть величі, ззовні сірих
церков Сант Аполлінаре Нуово, ще краще Сан Вітале чи — бо ж
не поминете! — Сант Аполлінаре ін Клясе, ось де блиск і пиха,
багатство й краса, жахтіння барв і гармонія та ритм ліній Візан-
тії! Золото, кобальт, малахіт, порфір переселять вашу душу. Не
позбутись вам цієї ситости й у малому, кремезної будови мав-
золеї св. Плакиди.

А в затиші, серед малих вуличок, якось сіро й непомітно
стоїть пізнього романського стилю капличка не капличка, гробі-

вець не гробівець. Підходите ближче, до дверей. У середині горить вічна лямпадка.

Тиша, лише сонце, аж крекче, небеса пруживить.

А полум'я лямпадки й не сколихнеться — вічне!

Вічний спочинок знайшов тут найнеспокійніший у свій час дух, що палав любов'ю і ненавистю, бичував приятелів і противників, до останнього свого віддиху в справу свою вірив, через ту віру останні десятки років свого життя протужив у надії, що вернеться з вигнання до рідної Фльоренції, яка його — в ненависті ж! — на смерть засудила — Данте Алігієрі!...

Зупинітесь, призадумайтесь над життям людини та й ідеї її.

Ще добре, як ця людина — мистець!

Лишить бо людству чисту й неповторну Беатріче!..

Ярослав Курдидик

Мініятури

В е л е т н і

Бувши вояками, ми проїздили пилястими дорогами широких степів. За нами вслід повертали свої золоті голови рідні соняшники... Широкими листками, ніби піднятими долонями, вітали нас, питуючи:

— До бою ідете...? Іща сліво...!!

За нами залишались чорні, глибокі борозни, вирізані гусеницями важких, сталевих танків. Ці борозни, ніби зв'язували нас нерозривно з рідною землею... З землею, що пила кров моїх найкращих друзів-вояків і висисала соки з їх тіл...

— Я щойно тепер міг зрозуміти, чому Ти стала така родюча, промовляло мое серце.

Ми громили ворогів, засиваючи сталлю гранат широкі ниви блискучого чернозему. Ми хотіли, земле, щоб ця сталь запилила тебе і щоб ти родила сталевих велетнів...

І щоб ці велетні зробили тебе, Батьківщино, могутньою, славною і вічною...!

* * *

М е т а

Ідемо запилені — потом і втомою просичені. Перед нами біла дорога, як далекий визов...

Вона виблискує до сонця, наче лезо гострої шаблі, вбитої до половини в широкі груди синього простору.

По обох боках дороги стоять камінюки, ніби мудреці. У них суворі обличчя й насуплені брови, а на чолах карби виборознені сотнями років...

Ми питаемо в них:

— Чи туди дорога до нашої мети?...

Вони морщать чола й кажуть:

— Туди, туди, тільки просто йдіть!!!

З ЛІТОПИСУ

Карав посухою страшною, неврожаєм
людей непогамованих Господь.
Карав війною. Ти стойш, благма благаєш:
Бича Своїого, Господи, не зводь!

Хай відітхне земля і стоптана, і бита!
Зрівняй її розпадлини й вали,
покрй нещасну ізмарагдом і блакитом,
і людське серце немічне сціли!

Нехай не плаче вже ні мати, ні вдовиця,
не шле докорів долі, ні клятьби.
Хай серце милістю Твоєю вщерь сповниться,
що повним зерням на лани снопи.

Заглянь, ласкавий Боже, й в душу втікачеву!
Там чорнішибениці і хрести.
Пошли голубку їй чи провісницю-меву,
щоб змученій нарешті мир знайти.

Та не карай без того вже на смерть прибиту,
своїм Ти попустом, ох, не карай!
Не допускай на нас перед очима світу
насильування і знущання зайд!

Над нами мають, лопотять прaporи чорні
і зловістять приречення живим.
Не дай владикам світу необорним
ім'ям Свободи зловживати і Твоїм!

А що ж то там, а що ж то діється в Отчизні!
На згадку в грудях запирає дух.
Святкує ворог поминки, криваві тризни,
і переможний регіт ще не вщух.

О, зглянься, згляньсь над нами, Боже Всемогутній,
і до загуби нас не приведи!
В Твоїх руках народу нашого майбутнє.
Куди ж ведеш його, куди?

Хоч денебудь у світі дай знайти потугу,
щоб віра в Бога скріпла у серцях!
Вже кинув Хаос у лицє Тобі наругу,
і шаленіє Жах.

Ашафенбург, 1946.

Олег Зуєвський

Покірні фарби килимом упали,
Де голий камінь, зморена вода
І кволе сонце, мов рясні корали,
І вечора задуманість бліда.

Її немає на малюнку майстра,
Де ясних кіс шовковий перелив
Дивився дня; де погляд, синя яйстра,
Народжений, і час новий ступив.

Без крил полотнище в небесній далі
Знайшло для себе подругу, щоб їй
Красу ходи і щік, блідих конвалій,
У багрі хмар казати витвір свій.

Немов дарунок він для тих жаданий,
Чиє ім'я на прapor білих днів
Огнем упало й співом Іордану,
І неоглядно світ їх прояснів.

Бо камінь голий, де вода в утомі
Гойдає сонце зморене в огнях
Рясних разків, застиг тепер при **домі**
Весни нової, при осяйних днях.

І на зображенні у майстра зре
Не темним смутком витвір, а поріс
Він буйним чаром, де квітки усі є
І розцвіта вінок шовкових кіс.

Яр Славутич

З КНИГИ „ОАЗА“

Дюнами шлях мій — без краю.
Дихає далеч огнем.
Яро і спрагло згораю
Над переможеним днем.

Скорбного неба Сагара
Зорі запалює знов, —
Сонця погашена кара
Душу не звільнить з оков.

О, прохолодний розмаю,
Де твоя звага стара?!...
Жданого Нілу немає,
Довго не буде й Дніпра.

Тільки крутіє дорога,
Дихає далеч огнем.
І не згасає знемога
Над переможеним днем.

1950.

В ХУРТОВИНУ

Виплив місяць з перебитим рогом
І спокійний, як забутий біль.
На моїм шляху — нема нікого,
Заридала тоскно заметіль.
І сніжинки полем розлітались,
Мов гусей осінній переліт. —
То вони під хмарами кричали,
Як цікавим я виходив в світ.
Прокричали стоголосо й стихли,
Не поманять крилами здаля.
Пролетіла юнь тривожним вихром,
І мовчать засніжені поля...
Розцвітали в маках полонини,
Наливався у березах сік.
А сьогодні — хуртовина лине,
Кличе спати голосно навік.
Тільки б ще хотілося у квітні,
Як діброви защебечуть знов,
Тим хлоп'ям виходить непомітним,
Що землею впевнено ішов.

1944.

МАРА

Промінням позолочені хребти,
Засніжено і вигнуто дугою,
І там, де над проваллями мости,
Я завжди зустрічаюся з Тобою.
І в одязі блискучому, як сніг,
Це ж Ти прийшла до мене у вигнанні,
Мов зірка в безпечальній вишині,
Сльозою усміхалась на прощання.
Говориш: в край покинутий ходім,
Там стільки сонця вкраплено у води,
Мов дуб склонився на ворота дім,
Збираючи ломаччя на городі.
А я згадавши юність і тепло,
Залишене в підпаленому храмі,
За тим шукаю, що давно пройшло,
І зникло, як в глибоких водах камінь.

1946

Юзef Лободовскі

КІНЬ ОТАМАНА ЛОБОДИ

Не знаю, як звався той пан, якому підрізав ти шию
і підпаливши дворище,
в простір погнав степовий —
так, як тобі тоді,
серце у мене ніє
і вихор у вухах свище
і лоб майорить кінський.

Сріблоплінні тополі зривалися дiba напроти,
іскор п'ячки в волосся вплітались вир
і ніч, як татарин буджацький,
з кінджалом місяця в роті,
виблискуючи білками,
повзла — темносиня — як жир.

Там на заході серед поля
дерев'яні провадять рала —
— хліба щоденного дай нам —
церкви до зір піднялися;
втікачеві чумацька воля,
невитоптана Україна
і вихор — брат перворідний,
і шумливий бур'ян, як ліс.

Хвала ж тобі, отамане,
і рукам твоїм тугожилим.
— Кличу здалека:
— слухай: —

На внука свого поглянь...
Світ не стелився нам пухом,
та чолом ми йому не били,
з нас кожен в колі дружини
сам для себе був бог і пан.

В степу гіркість горілки в голову з шумом рине,
з другом своїм вороним розмову ведеш.
Ех, не судилося спочити
з піском на очах в домовині,
повис твій лоб отаманський
з-під царгородських веж.

Сів суп степовий на стерві.
Розноси, пажерний пташе, тіло козацьке геть. —
Вирвався кінь із стиску,
скочив у заходу червінь,
лишився лиш біль іржання і гриви розвіяній сплет.

Я вже бачив того коня,
як, таниючи, гриз вудила,
коли сотні кавказькі за ним,
як за паном своїм чвалали —

в зір червоних вогнях
здіймались обріїв крила —
і було грізніше, як нині
і самотніш
серед чорної їх навали.

Знову тінь його пронеслася,
знов він просить досісти сідла,
чапрака, з якого мій дід
головою у небо бухав —
і ірже,
що та чорна мла
не моя, не твоя, не наша,
як не наш півзогнилий світ
невільників тіла й духа.

То щастя, доля, життя, —
— серце в пустому просторі...
а як кінь, хропучи, пристане,
і смерть мені виб'є стрем'я,
перед безсмертям зір похололими сповним устами
повну чашу журби і звитяг,
за тебе, кривава земле.

Ж О В Т Н Е В А Е Л Е Г I Я

Плахта ночі на держалні зору
вся тримтить, підірвана в злетах,
червоніє свист серед простору,
бризнув іскор жмутом крилатим —
це світам прощальна ракета,
схрестило мосяжні рамена
безмовне фатум.

Замало поблідлих слів
ублагати уста затяті,
тож і замовкли на довго —
і приспана рук завзятість
і доба проминула славна
щитам
панцирям
і лаврам.

Як нам, як їм
віддатись човнам на топліні?
Снується зідхань пошарпаний дим,
мов сяйво, що гасне в просторі —
вище, вище повінню в піні
виноси нас, історіе!
Смолоскипи у тьмі, як вогнів хороводи,
збройні — з блиском толедських лез,
дружина над води сходить,
коні гризуть вудила,
гудуть вистріли з веж,

зорі на голови сиплють срібним дощем,
високо над обрієм тіло
накрите плащем.

Вниз, вниз стяги жалібні ночі —
вже кров на устах — як крига,
попіл сиплючи в очі,
жовтень гріб нам темний готує —
у глухонімій юрбі,
що мовчанням дорогу мостить,
на потрощених ставши квадригах
салютуєм
тобі,
трагічна молодосте.

(Із збірки „Розмова з отчизною“, 1935)

Переклад Святослава Гординського

Габріеля Містраль

З Е Р Н Я Т КА К ИНЬ !

З'орана скиба спочата й м'яка,
вигідна колиска для плоду творінь.
Сівачу, над полем Господня рука, —
зернятка кинь!

Голод з косою не знайде доріг
до хижі твоєї: там повний черінь
і гостя він кличе за мирний поріг —
зернятка кинь!

Створюй життя! Захлинає прибій —
гімн творчого щастя і творчих терпінь:
побоювань, розпачі, муки, надій.
Зернятка кинь!

Сонце цілує тебе, і чоло
шорошать вітри. Мужу-творче, тобі
сам Бог спомагає. Щоб золотом зросло
поле широке сівби!

Переклад О. Лятуринської.

Там, де бував Довбуш ...

Уявний репортаж

Коли сонце — підпершись на грані масивного Явірника, який лініво розлігся впоперек пасма верхів від Добошанки, через Хом'як, Синяк аж до стрункої красуні Говерлі, — заліє золотом чарівну долину Пруту, тоді грає яскравими колірами ввесь простір, а в душі родиться порив, що виносить її вгору. Яке багатство колірів осіннього краєвиду. Ось здорова червінь йде на переміну з ядерною, життєвою зеленню, і маєстатична чернь, ніжнотиха селія, і сотні різних відтінків — справжня симфонія колірів, яка стелиться килимом на гірських узбіччях: а високо над верхами гір — голубе озеро небес. І йдеш тоді кам'яною дорогою, що звисла на узбіччі між недосяжним верхом і таємничию долиною, в якій говіркий Прут розказує скalam свою тисячелітню легенду, — і почуваєш так глибоко, що життя таке прекрасне. Родяться мрії, бабиним літом вилітають під сонце, гріються в розкішному осінньому неповторному сонці й губляться між гірськими масивами, як далекий тужливий голос сопілки.

І зовсім не казка цей приманливий голос сопілки, і зовсім не мрія — ця чудесна осінь у горах. Це так, як бувало колись: спокійна вілля над Прутом, і далекий краєвид із маленького ганочку на піддаші, і... здається справді, що це дійсність, хоч все тепер таке інакше — більш чарівне, більш захопливе, бажане.

Така золотатиша у просторах, що виразно чути кожний стукіт ріки, яка свариться зі скалами, що застелили їй шлях у море, і чути кожний шептіт вітру, який зальотно нашпітує деревам про свою любов, і чути власний стукіт серця, що рветься у простори.

Колись така людна гірська оселя, а сьогодні спокійне самотнє царство сонця. Стоять смутні опустілі віллі-домики, вибитими шибками жаліються на свою самотність. Тихі сторожі цих домів — стрункі дерева засипали стежки до них леготом листя. Присіла під телеграфним стовпом забута лавочка, даремно за прощаючи подорожнього присісти.

Та й людей віднаходимо в цій опустілій тепер оселі. Справжніх господарів цього краю — тих, про яких каже поет:

„Там люди, духи і каміння
віки живуть життям одним...“

тих відвічних мешканців цієї чарівної країни. Ось і тут в осередку оселі, яку відступалось приїжджим, — тоді, коли справжні мешканці відсувались дальше від того „культурного осередку“ у своє царство, близче вікового лісу, — зустрічаємо кремезного гуцула з хитруватим виразом обличчя та широкою поезією в блакиті очей. Він рад продати нам усіяких новин і чого захочемо, бо життя навчило його торгувати і хитрувати.

Та купити нам нічого, бо сонце і краса так і сипляться даром із блакитного озера. Заходимо в ресторан, куди зваблюють нас людські голоси. Давніше тут була репрезентативна каварня „холерників“ — сьогодні в просторій закуреній залі розсілисісь гуцули й гуцулки, випиваючи з довгих склянок пиво. Дзвонять склянки, при зударі перед кожною випивкою, дзвонять дзвінкі голоси навіть дотепами і знову відходять ці химерні люди

в барвних кожушках і стилевих постолах до себе, в гори, в ліс. В лісі безпечно, в лісі, як у себе дома і думати спокійно можна. Вони лише переїздом: іздили на торг у Делятин, а — може — й у Надвірну, та й поступили відпочати при пиві.

Шумлять вікові дерева тихим ніжним шепотом, клекоче між камінням Жонка і принишк таємничо далекий заставлений бором шлях на Добошанку. Справжнє затишшя вікового лісу. Тут десь іще чугайстер сидить укритий в гущавині, доглядаючи мавки, тут духами ходять давні жителі, живучи однаково — як і колись — своїм незмінним окруженням; цією стежкою і дальше кладкою над Жонкою — може ходить Марічка, як тінь тих давніх забутих предків.

Тут у цьому осередку життя чарівної гірської природи, де віки складали свої притаєні думи, чуємо, туркотять колеса водного млина (романтична Жонка приспорює не лише вражень, вона й механічна сила, використана практично), який одночасно і фабрика вовняних матерій. Дядько пихкає люльку і підсуває під валок звої матерій, які вже незабаром — прикрашені та помистецькі прибрані — красуватимуться на гуцулах. Практичний народ. Привезе трохи борошна аж з далекого Поділля і ось, як швидко і зgrabно проскакує струнка постать пляями, несучи на плечах мішок дорогоцінного добра до власного водного млина в романтичному закутку Жонки. Двоє дітей підбігає слідком за батьком, задивлені в нього широкими очима, в яких і радісна надія, і гордість за свого неню.

Шумлять вікові дерева і цей шум далеко виносиеться у гори, до верхів цієї красуні Чорногори.

„Так, так тата ся гора називає,
що онде пишно в небо ся зможає,
і княжі скрані в золотій зорі,
ніби в коруну ясну укриває,
а буйні вітри білимі снігами
закрили главу, ніби рантухами.
Ей шати — квіти і шовкові бори,
еий слово — громи, груди в неї — скали.
Поклоном гори околом припали...
Несіть податки ви, боярські двори,
а ви, загір'я, кармазини, кири,
бо то цариця наша на Підгір'ї —
то Чорногора!“

Пригадується знаменитий фрагмент з поеми співця гір Фед'ковича. Так і хочеться вийти на верхи, де — приховане — діє життя стихій, які розмовляють вихрами, і громами, і вогнями сонця, і вагою почувань, які родяться там у людській душі.

Та стихію можна оглядати й тут, у долині. Шумить і гуде могутній водопад між камінними брилами. Стоять над ним високо кам'яні стіни, в яких тужать вечорами сови. Найкращий водопад вечером, коли над кам'яною стіною висить місяць, коли таємничо шемрають дерева, коли все довкола, і каміння, і дерева видаються якимись чудними постатями.

У гранатовому сумерку вечора, який виблискуює золотом гір — тим золотом, яке ввесь день складає сонце у гірську скарбницю, у серце напливають звуки пісні, що ось пролинула в цьому віковому затишші, як мова віков і постійний заповіт:

„За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ“.

Три роки „Львівського Оперного Театру”

Вся праця львівського драматичного ансамблю, режисерська підготовка акторів мали знайти своє завершення у постаті Шекспірового „Гамлета“. До постави цієї драми ми підготовлялися від самого приїзду Гірняка. Це ж була бути прарем'єра геніального Шекспірового твору на українській сцені, це мав бути іспит зрілості українського театру. Багато Шекспірових драм ставили вже східно-українські театри (на західних землях тільки „Отелло“ в режисерії Загарова) та ніодин з них дотепер не наважувався ще ставити „Гамлета“. Тому на нас спадала разом з цим дуже велика відповідальність.

Насамперед треба було подбати про добрий переклад цього твору, бо всі давніші переклади не входили взагалі в рахубу. Зовсім новий переклад зробив М. Рудницький, добрий знатець англійської літератури й англійської мови. Його праці немало завдячує театральний успіх „Гамлета“ на львівській сцені. Рудницький зробив нашому театральному колективові низку цікавих доповідей про Шекспіра та його творчість, а зокрема про самого „Гамлета“.

Для мене постава „Гамлета“ була великою подією, бо мені припала велика честь і відповідальність грati самого Гамлета. Mrія кожного драматичного актора стала для мене дійсністю. Незалежно від теоретичної підготовки цілого драматичного ансамблю, я підготовлявся ще окремо сам до цього великого діла, тому пильно вивчав багату критичну літературу про Шекспіра в російській, німецькій та польській мовах. В українській мові, на жаль, нічого не міг добути.

Режисерією „Гамлета“ зайнявся Йосип Гірняк. Ми дуже довго обмірковували обсаду п'єси, бо від правильної розв'язки цього питання залежав успіх нашого ризиковного діла. Безсумнівним було те, що Йосип Гірняк не може грati ніякої ролі в „Гамлєті“, бо преважке завдання поставника п'єси не дозволяло йому обтяжувати себе будькою ролею. Це було конечно, хоч невикористання такого актора, як Гірняк, було великою шкодою для вистави. По довгій надумі ми узгіднили таку обсаду: Гамлет — В. Блавацький, Король — Б. Паздрій, Полоній — Іван Гірняк, Лаерт — С. Дубровський, Гораций — І. Лісенко, 1-й актор — Я. Геляс, 2-й актор — М. Мельникова, Розенкранц — В. Королик, Гільденштерн — В. Шашарівський, привид Гамлетового батька — Є. Курило, Офік — С. Крижанівський, 1-й гробокоп — П. Сорока, 2-й гробокоп — І. Кудла. В менших ролях: Бернардо — З. Чайківський (згодом Я. Рудакевич), Марцел — О. Гасюк (згодом О. Божедан), священик — Я. Рудакевич, 3-й актор — С. Залеський, Франціско — В. Мельник.

Жіноча обсада в Гамлеті невелика: Офелія і Королева. Першою українською Офелією була Є. Шашарівська, яка ще, може, найбільше відповідала цій ролі. І тільки щодо обсади одної ролі ми не погоджувалися з Гірняком, а саме щодо обсади Королеви. Гірняк бажав віддати цю ролю Вірі Левицькій, а я — М. Степо-

вій. Ми взяли Віру Левицьку, але я бачив, що вона, прекрасна геройня нашого ансамблю, не почувалася добре в цій ролі. Я й досі переконаний, що ту ролю треба було віддати Степовій.

Почалась велика праця над п'єсою. Не йшло це легко й гладко, особливо ж у початках. Часто приходили хвилини зневіри, нераз здавалося, що ось-ось відмовимося від непосильного начебто діла, та ми перемагали ті хвилини зневіри й апатії і з новою енергією працювали далі. Мені було особливо важко перемогти труднощі ролі Гамлета. Окрім труднощів інтерпретації сценічного образу Гамлета, саме вивчення тексту, тобто чисто технічна справа, вимагала багато часу. Керування таким великим театром, яким був тоді львівський, режисерська праця над поставами опер і оперет, акторське зайняття у драматичних виставах, забирали ввесь час від ранку до ночі. І тільки пізно вночі я міг спокійно працювати над „Гамлетом“.

Нарешті прийшов великий день прапрем'єри — 21. вересня, 1943 р. Ми хвилювалися всі, хоч генеральна проба попереднього дня, на якій були приявні і представники преси, виявила, що перемога за нами. Та все ж останнє слово мав глядач. До того п'єса йшла без суфлера, а в таких умовинах дуже легко за „нешастя“, особливо тоді, як мається перед собою цілий океан віршів, як от в ролі Гамлета.

Прем'єра пройшла ще краще ніж генеральна проба, і добірна публіка сприймала виставу з великим захопленням. Наскільки виріс львівський глядач доказує та обставина, що на всіх двадцять п'ятьох виставах заля була завжди вщерть виповнена глядачами. Знаю таких глядачів, що були по десять разів на цій виставі. Багато німців, що зовсім не знали української мови, приходили дуже часто на вистави.

Не буду тут обговорювати гри кожного актора, бо про це писала тоді дуже багато вся українська преса, так що кожному, хо ч трохи цікавився театральним життям, це відомі речі. А надто, що появу Гамлета на українській сцені відмітила і чужинна преса, зокрема німецький „Лембергер Цайтунг“ помістив дуже похвальну рецензію д-ра Г. Гавсвальда. Згадали її і чеські „Лідове Лісти“ (Прага, 1943, 3. листопада) та й інші.

Найслабшою сторінкою вистави, на мою думку, було сценічне оформлення Григорієва, за що однаке не можна винити самого мистця, бо він не був у Львові і не міг приїхати на обговорення справи з режисером. А письмове полагоджування такої справи було невистарчальне.

Щодо мене, то мушу сказати, що я вложив в свою роль всю свою душу, ввесь акторський хист і досвід та довгі місяці важкої, муравлиної праці. Тож ясна річ, — пишу без фальшивої скромності, — що слова признання своєї та чужої критики були мені незвичайно приємні. Особливо приємні були мені слова признання багатьох німецьких акторів, які бачили найкращих німецьких Гамлетів (Грідгенса, Біргеля, Фернава та ін.) і які все таки по декілька разів приходили на наші вистави, хо ч не розуміли української мови ні слова.

Велике признання, очевидна річ, належиться в першу чергу режисерові Й. Гірнякові, що виставою „Гамлета“ злагатив українську театральну культуру.

Чергову виставу ми віддали реж. Іваницькому, що хотів поставити камерну комедію Кубіє „Еме“, або „Любов на здоровий розум“. В ролі Еме мала чималий успіх Дичківна, яка легко перемогла всі труднощі цієї складної великої ролі. Графа грав С. Дубровський, комісара французького революційного конвенту — я (на зміну з Курилом), а Б. Паздрій дав гарний образ старого слуги. Оформлював дуже легко й елегантно і вповні відповідно до тексту й ідеї п'єси Касараб.

Передостанньою поставою драматичного сектора львівського театру були два твори Лесі Українки: „На полі крові“ — в моїй поставі — та „Йоганна, жінка Хусова“ в поставі Б. Паздрія. Ці дві драматичні картини йшли разом одного вечора. Сценічне оформлення дав Радиш, що вив'язався як найкраще із свого завдання. Вечір Лесі Українки мав помітний успіх у глядачів і ще зайвий раз перекреслив закиди щодо несценічності драматичних творів Лесі Українки. Я грав головну роль Юди і завдячу цій ролі найкращу критику, яку я колибудь мав. Добрий знавець театру Юрій Шевельов (Гр. Шевчук) висловився в „Наших Днях“ (листопад 1943) в статті „Театр Лесі Українки чи Лесі Українка в театрі“ дуже похвально: „Образ Юди, писав він, створений В. Блавацьким так, що на ньому має вчитися акторської майстерності молодь і, напевне, згадка про нього буде переходити з акторського покоління в покоління. Автор цих рядків не може згадати нічого аналогічного своєю силою і глибиною від часу, коли він бачив А. Бучму в ролі Миколи в »Украденому щасті«“.

Останньою прем'єрою нашого театру був „Ревізор“ Гоголя в поставі Й. Гірняка, що грав роль Городничого. Визначився в цій ролі теж молодий актор Степан Залеський, який грав Хлестакова. Решту роль обсадили: Іван Гірняк, В. Королик, В. Шашарівський, О. Божедан, П. Сорока, В. Антонишин, Б. Кудла і Рясінський. Маму й доню відіграли знаменито Добровольська і Горницька. Пошльопкіну — Стадникова й Степова. Сміливий експеримент Й. Гірняка з Залеським мав повний успіх.

„Ревізором“ закінчив львівський театр свою працю в драматичному секторі.

Розглядаючи висліди праці нашої драми за цих три роки, є можна заперечити її високих досягнень. Вершком тих досягнень був, звичайно, „Гамлет“, але ввесь репертуар свідчить про доцільні намагання вдергати драму на високому рівні. Шекспір, Мольєр і Гольдоні побіч українських класиків, як Лесі Українка, Старицький, Тобілевич, Грінченко, інсценізація творів Стефаника і Лепкого поруч сучасних європейських авторів — це непоганий підсумок, а надто, що й сценічна реалізація була вдергана на високому мистецькому рівні.

Акторський ансамбль за три роки наполегливої праці досягнув високого ступня зіграності, окрім актори незвичайно виросли, а молодші адепти (Залеський, Сліпенький, Шашарівська, Дичківна) теж розгорнули широко свої творчі можливості.

Тісно була зв'язана з нашим театром драматична школа, наша з Йосипом Гірняком дитина, зорганізована з нашої ініціативи при відділі для справ мистецтва в УЦК. Директором школи був ліктор живого слова Бендерський, найважніший предмет — мистецтво актора — на одному курсі викладав Й. Гірняк, на другому я. На жаль, воєнні події припинили діяльність цієї школи

по двох роках існування. Праця в цій школі була для мене великою приємністю, дарма, що забирала багато часу. Гурт незвичайно талановитої молоді, повної ентузіазму до справи, давав запоруку, що з неї виростуть добрі актори, такі потрібні україському театрі. Та не довелося нам докінчити нашої праці над ними. На всякий випадок, перша на наших західно-українських землях драматична школа була безсумнівно великим і корисним ділом для справи українського театру.

Кінець

С. Гординський

Поезія Ю. Лободовського

I ІІ УКРАЇНСЬКІ МОТИВИ

Сказати правду, Юзеф Лободовський відомий у нас ще дуже мало, хіба що західноукраїнським літературним колам. До ширшого українського читача його книжки ніколи не доходили, і знаний він був у нас радше з невеликих загодок та заміток у пресі. Правда, його збірки появлялися, звичайно, в дуже обмеженому накладі, напр. „Розмова з отчизною“ тільки в 120 примірниках. Українському читачеві відомий він найбільше, як перекладач Шевченка на польську мову у виданні Українського Наукового Інституту в Варшаві; власне в цьому виданні переклади Лободовського висувалися на найперше місце своїм розумінням органічності і стихійності Шевченкової поезії та, особливо, багатства його інтонацій. Тимчасом оригінальна творчість Лободовського варта особливої уваги — не тільки тому, що в ній багато українських мотивів, але й з уваги на саму її поетичну вартість та ваговитість висловлених у ній ідей. Бо ми ніяк не схильні думати, щоб українському читачеві були сьогодні близчі й цікавіші ідеї хочби нового гуманізму, висувані, скажім, французькими письменниками, від трагічного гуманізму Лободовського, до того ж близького нам тим, що автор сам закорінює його в український чернозем і український міт.

Бо Лободовський продовжує в польській поезії ту українську школу, яку в добу романтизму репрезентували такі польські поети, як Гощинський, Мальчевський, Залеський і Словацький. Особливо ж Словацький дав справді надзвичайної сили і краси образи України; він, як і Шевченко, схилявся над старими курганами і торкав кості, тужачи за минулим. Але образ України створений ним був без проекції в майбутнє, він не сказав трупам встати й заговорити; коли б було інакше, можливо, не Шевченко, а він, Словацький, був би найбільшим поетом України. Це так між іншим. Фактично ніщо не вказувало на те, щоб та українська школа в польській поезії мала випустити нові парості саме в нашу добу. Для цього польським поетам бракувало, можна сказати, психологічного підложжя, а просто й безпосереднього зв'язку з українською, нераз ім рідною, землею. Від кінця другого десятиріччя нашого століття ті зв'язки були пірвані, віковий стан польського посидання (недавно обчислювали його на 15 мільярдів золотих рублів) та культурних надбань на Україні для поляків утрачений, і вони самі ледве чи вірять, щоб могли колись

хоч частину відзискати. На Україні виринули інші сили, і вона стала боєвищем, на якому перевіряють себе дух і матерія. Геленський блакит українського неба набряк віщуваннями трагічних катакліzmів, наче б розкрилися надри історії і десь із праглибин віків озвалася суміш голосів, в яких можна дослухатись і тупоту безчисленних орд, і хріплого вовкулачого виття, і водночас за-ворожливих звуків архангельських хорів. Вітер із сходу, український вітер приносить на своїх крилах подув епічної поезії, сильної, п'янючої, тієї, що нею впивався автор „Слова о полку“. Це поезія міту, щось, що звучить особливо сильно в сучасній українській поезії і що чинить її такою відмінною від інших, відмінною аж до спроможності бути сприйнятною для чужинців, яким той вітер ні разу не забив віддиху. Чує той вітер і Лободовський і чує його зовсім по-своєму.

Вперше зустрінутися з поезією Лободовського довелося нам десь у 1933 чи 1934 році, в однім з тих малих літературних журналів, що появлялись на тодішній польській провінції. Були це — сьогодні важко пригадати — люблинські „Дзвігари“ або холмська „Камена“. Там був фрагмент поеми про Люблін, що відразу вразив своїм власним голосом автора і образністю, відмінними від тієї поезії, що її творили в Польщі так звані „скамандрити“ й „авангарди“. Поети, згуртовані довкола „Скамандра“, вибухнувши в перші повоєнні роки справжнім фаєрверком в поезії Тувіма, Вежинського і Лесьм'яна, досягли своїх вершин; але, здобувши признання загалу, вони далі вже більш по-академічному розробляли колишні досягнення, створюючи школу для молодших. Що ж до авангарди, яка виводила себе головно з поезії французької, божком якої був Аполінер, (що сам був напів польського походження), то її поети дуже переконливо доводили потребу оновлення поетичних форм, але їм бракувало того поетичного струму, що робить поезію, власне, поезією. Сьогодні, по роках, ніодин звук-інтонація їхньої поезії не бренить у паліанті, тоді як і досі в тямці звучать Шопенівські мелодії, дотеп і Пушкінська грація Тувіма. Лободовський своїм стилем протиставився і чистому естетизму скамандритів і „чистій формі“ авангарди, він знайшовся в тому оточенню відмінний і свій; його вхід у польську поезію можна б прирівняти до входу раннього Бажана в українську. Як тут, так і там звертала увагу vagovitost змісту, насичена багатозначущість слова, якийсь трагічний пессімізм. Зараз же з перших творів починаються в Лободовського ідеологічні злами — він належить до тієї польської молоді, яка в новій Польщі не знайшла того ідеалу, за який боролися і гинули попередні покоління. Це зводить його з лівими рухами, він неясно провіщує якусь польську революцію, але швидко розходиться, як писав, „з купою хитрунів, які переліцтовують себе в любові до пролетаріату — не називайте цього героїзмом“. Був це чисто хвильовівський злам, розуміється, в мініатюрі, бо польському поетові ніхто за це не прикладав до голови нагана. Проте гук пострілу Хвильового долинув і до нього, і він зрозумів його сенс і заповіт. В поемі „Вільна земля“ поет розмовляє з „Голосом зліва“, який накликує його, поета, допомогти своїм словом переможному трудові, що перетворює степи й Дніпро. Але поет відповідає:

Знав я ті втішні слова. Прокидалися весняні квіти.
Тріскали перші бруньки. Переповісти це годі.

З-за непорушних ґрат вільний вривався вітер,
Волосся з чола відкидав і нетерпеливив стопи.
Ти, віро дурина, тоді, в найкращім вояцькім поході,
Була мені збройним оконом.
Далі, комоню вірний! Пройдь же, не полохайся!
Гордо лиштиша одна відновість голосів тих луні,
Тобі лиш відомий сум, що в тополях густих заховався
І чому нахиляє юнацькі чола
Тінь від кургану,
де в збитій з дощок труні
Заснув Хвильовий Микола.

Видана в поетичній бібліотеці „Дзвігарів“ у 1935 р. збірка Лободовського „Розмова з отчизною“ показала поета вже на ввесь зріст. Вже в тій збірці звертають нашу увагу багато українських мотивів: „Пісня про голод“, „Ніч на Волині“, „Кінь отамана Лободи“. Ті українські мотиви стають домінантні в черговій збірці п. н. „Демон ночі“ (1937), де знаходимо поеми „Вільна земля“, „Золота легенда“, „На смерть повішених українців“ і нова „Пісня про голод“.

В тих поемах та в інших творах, друкованих у пресі, які в збірку зібрані ще не були, головною темою була українська трагедія, можна сказати, чорний фатум українського призначення, покинутого на власну долю серед безмежних просторів переходу з Азії в Європу. Всі дікі, кочівні сили азійського інкубатора народів живі для поета ще й досі, вони не загинули; українська душа чує сьогодні ту саму тривогу, що в обличчі печенізьких, касоозьких чи татарських орд, що наче уосіблюють первінні сили природи, не менш стихійні, як вітер і буря, грім і вогонь, мороз і спека. Сама природа є в цього безнастаним співучасником людської долі, нависає над нею чорною хмарою і погрожує всім можливими лиховістями, оракулами загади під кінськими копитами. На обріях, як на екранах, пересувається перед нами наша історія, козацькі вєршники, а між ними й далекий предок поета. А навколо буйна, розтратна природа степу, що зникає в безмежжі, серед якого лиш де-не-де височаться кургани. Це образ України, як її бачить поет в її довговіковім історичнім ферменті. Подібною, хоч і в інших плянах, бачив її Словацький хоч би у „Беньовському“, тому чудному творі, що своїми описами України мабуть не має собі паралель навіть у самій українській поезії.

Серед українських поем Лободовського особливою силою чуття і образністю визначається „Похвала Україні“, друкована 1947 р. в лондонських „Вядомосцях“. Переклад її довелося мені зробити для мюнхенського журналу „Проблеми“, де вона й була друкована (з невідмінними в нас похибками). Годі опертися, щоб не згадати хоч кілька фрагментів тієї поеми, а надто, що це взагалі була чи не перша річ Лободовського в українськім перекладі:

Тобі, Україно, співаю, тобі ці похвали
в піснях, що чарівно шумлять, наче хвилі, що зарокотали,
голосом тужним, словом дзвінким, розбурханим ритмом.
Як крила, що в неустанну тріпочутъ молитву, —
віддих твоїх вітрів засмаглий, пахучий;
як над тобою громи-громи тисячкінно гrimучі;

жеврієш в світі зір, мов візантійський образ,
гарячкою палиш уста, і любов твоя дика, недобра,
синів чоловічих жене в тривогу бурі і вихру.

Голоси, що гудуть над тобою, в серцях нам іще не затихли,
бунт і опір зустрівши, кличуть схопити меча.
Ось пишно на губи лягає мови твоєї нарча,
дзвінкіші від міді Горація плинуть пісні твої,
опадають ритмічніші, ніж куті в марморі шати,
в звуках тих розкидаєшся вся, і музичка і по-панськи багата,
і не знаєш, осліплена світлом: це троянди, чи слов'ї?...

І мовби визив степам, церковне барокко
вдаряє в небо, могутнє, наче Осанна,
просторами стягів твоїх златосиніх плине широко
дика музика, тугую п'яна.

За що ж тебе перед світом хвалити ще далі?
Благословеннішу землю знайти понад тебе не сила
тоді, як пливуть голоси у пісень твоїх інтервалі,
мов архангельські крила...

Але ти, Україно, листків цих сердечних біль,
листків, що універсалом бути хотіли б,
а відлітають під вітром, мов голуби білокрилі,
колись, як щасливіші дні у твій край завітають,
прочитаєши, як в мить перед боєм молитву читають,
і сином признаєш своїм, як не нині — в прийдешніх днях,
поета, що ляком був, та славив тебе в піснях.

Двох інших збірок Лободовського — „З димом поскеж“ (1945) і „Молитва на війну“ нам так і не довелося досі бачити. З фрагментом одної поеми останньої збірки пощастило познайомитись зовсім випадково на кораблі. В одній польській газеті була рецензія на ту збірку з цитатою вірша, зверненого до автора цієї статті:

Jam się za winy polskie spowiadał dość,
Teraz i ty mi klękaj do konfesionalu!
Za braci twoich zbrodnie i złość
Módl się i żałuj.

Реакцією на цей фрагмент повинен був бути вірш-відповідь, але якось так склалося, що він так і досі лишився незакінчений. Можливо, забагато проблемам треба було дати відповідь, проблемам, що заторкають не тільки саму суть взаємовідношення двох народів, але й питання характеру морального — правдивої чи гаданої — історичної вини, до якої людина душена за горло, просто психічно не злібна призначатися. Тут є свої неписані закони, і майже підсвідомо у відповідь виникла одна з цих наших строф:

Тут земля вся чорна обгоріла;
Ти, що йдеш поглянути, пристань:
Від віків закон її — гверілля,
Вибух крові, спалахи повстань...

Ці підкреслені рядки хай і закінчать цю статтю про польського поета, для якого трагічна Україна є другою отчизною.

Лебединий спів

Епізод з підсоветського літературного життя

I.

В житті підсоветської літератури було багато повчальних епізодів, в яких виявлялося ставлення большевиків до красного письменства і критики.

Советська літературна політика сильно давалася взнаки сучасним письменникам і поетам. А найголовніша біда лежала в тому, що політика ця мінялася з часу на час. Таким чином те, що вважалося за дозволене, або добре, ставало згодом злочинним, а через деякий час і те нове, що приходило на зміну, знову підпадало забороні. Хиткими й непевними дорогами йшла українська література ввесь час протягом довгих років панування большевиків, і жертвами літературної політики однаково падали як видатні оригінальні й самостійні письменники, які не вкладалися в шаблон сьогоднішнього напрямку, так і самі безпосередні проводирі советської літературної політики, що прийшлися на новому етапі вже не до діла.

Дві проблеми на перший час опреділили напрям боротьби за літературу. Перша — співвідношення національного та інтернаціонального в літературі. Друга — співвідношення двох культур: російської та української.

В першому питанні здорові шари української літератури робили спроби відстояти національний первернь, як важливіший чинник культури, починаючи від першого організованого виступу українських письменників у журналі „Музагет“ в 1919 році до пізнішого розквіту творчості Миколи Куліша в кінці 20-тих років.

В другому питанні українська література взяла цілковиту орієнтацію на західну літературу, починаючи від неоклясиків, цих спадкоємців українських модерністів попередньої доби, і кінчаючи комуністом і членом пролетарської літературної організації „Гарт“ — Миколою Хвильовим.

Ці дві риси — національний характер і орієнтація на Європу і були власне рисами, що відрізняли справжню українську літературу під советами від казенної советської літератури українською мовою.

По цих саме двох лініях і йшла основна нагінка збоку комуністичного проводу. Спроба витворити свою власну пролетарську літературу привела нарешті до визнання, що ніякої пролетарської літератури нема. Спроба створити свій власний поетичний стиль у формі вільного вірша (*vers libre*) так само показала, що в цьому відношенні не може бути одноманітності, яка виглядає подекуди зовсім жалюгідно поруч з близкучими зразками, створеними неоклясиками. Опір створенню пролетарського письменства був на тому першому етапі злочином. Але найважчим злочином в умовинах „диктатури пролетаріату“ було реалістичне, або сатиричне змалювання советської дійсності. Правдиве зображення невдалостей і недотягнень розглядалося, як зліса карикатура на советське життя, як своєрідний шпіонаж в друку,

подача сигналів емігрантській пресі, яка підхоплювала їх і приймала для себе, як ознаки для розпізнання справжньої суті того, що діялося на Україні. Сучасний Гоголь, який так само гостро й різко поставив би питання про болячки совєтської дійсності, був би засуджений на позбавлення всіх людських прав і на перевилювання в іншому дусі на совєтській каторзі.

А через те, що реалізм був напрямком найбільш відповідним для марксо-ленінської доктрини в галузі мистецтва — висунуто було гасло „соціалістичного реалізму“, яке протиставлялося „реалізмові буржуазному“, в залежності від цілеспрямованості реалістичного зображення. Соціалістичний реалізм був напрямком, приділеним на допомогу соціалістичному будівництву, і тому закривав очі на всі темні боки цього будівництва, підкреслюючи його патос і геройку.

Напрямки, що панували до того в українській літературі — романтизм, символізм, неокласицизм, були визнані за напрямки ворожі соціалістичному будівництву, і боротьба з ними провадилася твердо, хоч спочатку і без видимих наслідків, бо близьку чі таланти Зерова, Плужника, Косинки та інших давали зразки мистецтва, які, очевидчаки, варто було наслідувати.

II.

Талант Зерова спокусив навіть комуніста Хвильового, і неприродний блок неокласика та комуніста мав якусь ілюзію перемоги під час знаменитої дискусії 1925 року.

Власне сенс всякої дискусії, в тому числі і літературної, в умовинах советів був зовсім не в з'ясуванні, хто правий, так само, як і сенс советського судового процесу був не в з'ясуванні обставин правоти і провини. Догматичний підхід до кожного питання наперед визначав правильну лінію в розв'язанні дискусії і вирішенні суду.

Дискусія 1925 року допущена була не тому, що треба було знайти правильний шлях для літератури, а тому, що треба було до кінця викрити ті явища, які заважали проведенню вже зазначеного шляху. Група Зерова і група Хвильового мусіли вислухати прокурорські промови і вирок комуністичного керівництва. Кілька років пізніше застосувалася і до літератури простіша метода — цілковитого і жорсткого викорінення всіх ворожих напрямків при допомозі фізичного знищення, або суворої ізоляції їх носителів.

Дискусія 1925 року була голосною подією. Тепер ми розчинюємо її, як боротьбу кращих представників української літератури з рутиною і неузвітвом офіційних настанов. Всі риси цього бою, як у фокусі, зібралися в одному найяскравішому моменті — виступі на спеціальній вечірці в Академії Наук у Києві обох ворожих лагерів.

Вступну доповідь зробив відомий критик ЮрІванів-Меженко. Він спробував об'єктивно викласти дилему — „Європа чи Просвіта“, яка була основною в тодішніх суперечках. „Просвіту“ однаково заперечували, як ті, що дивилися в бік Європи, так і ті, що дивилися в бік Москви. Меженко приймав Європу, але вплив її вважав за необхідне просіяти, проконтролювати. Він висловився навіть так: „Я гадаю, що Європа технічно не загрозлива ідеології нашого часу“. Бій почав представник „Гарту“ Борис Коваленко, відомий із своїх завжди брутальних і різких виступів.

Його й на цей раз лайлива промова на адресу представників „буржуазних“ угрупувань у літературі збита була в близкому виступі Зерова, який кликав молодь „до джерел“, до напосідливої завзятої науки в тієї самої Європи, що дала неперевершенні зразки справжнього мистецтва. Позиції Зерова поділяли М. Могилянський, Б. Антоненко-Давидович, позиції Коваленка — інші представники пролетарських організацій — С. Щупак, В. Десняк. Пізніше Б. Коваленко в одній із своїх статей уважав цей виступ пролетарської літератури на академічній вечірці за початок війни проти правої літератури, без ніяких компромісів, єдиним фронтом, що складався з організації пролетарських письменників „Гарт“, селянських письменників „Ілуг“ та революційних футурістів „Жовтень“. Але Б. Коваленкові разом з тим доводилося визнати, що „праві теоретики типу неокласиків почували себе панами становища, мали активну підтримку від непролетарського студентства і тому виступали з великою агресивністю і намагалися давати тон на академічних вечірках“, де вони, за його словами, „лідкреслювали запроданство своїх ворогів і свою національну ортодоксальність“.

„Теоретики типу неоклясиків“ — всі так чи інакше причетні були до академічного кола: М. Зеров і П. Филипович були професорами і керівниками літературних семінарів, співробітниками Академії Наук і їх двох найбільше мав на увазі Б. Коваленко.

В середині двадцятих років обидва були в розквіті свого таланту однаково як в галузі оригінальної і перекладної поезії, так і в галузі критичних та історично-літературних студій. Обидва однаково були під обстрілом пролетарських літературних організацій. Коли одного разу Гордій Коцюба, що редактував харківських місячник „Шляхи Мистецтва“, шукав автора для одної статті, і йому порадили звернутися до Филиповича, він сказав: „Нам з ним не по дорозі“. Ще більше „не по дорозі“ для комуністичного проводу в літературі було з Миколою Зеровом. До Зерова особливо придивлялися і стежили за кожним його кроком. Коли в Катеринославському журналі „Зоря“, що її редактував брат акад. С. Єфремова, Петро Єфремов, вміщено віш Зерова „про дев'яту зиму“, і в літературних кулуарах почалися розмови про те, що в поезії цій офіційні сфері і критики вбачали прихований виступ Зерова проти совєтської „зими“, відчувалося, що критичні напади переходятять вже на політичний ґрунт. Збіг цього вислову „дев'ята зима“ з тим, що вірш, написаний раніше, надрукований був у 1926 році, цебто на 9-му році жовтневої революції, дав привід розшифрувати всі образи цього вірша в бік політичного його тлумачення.

Епіграфом до цього вірша Зеров поставив речення „З розмов“: „Цей год хіба дев'ята зима лежатиме“, цебто важка, сурова зима. А самий вірш бренів так:

О, як мене втомили рядки ґотичних літер,
Як хочеться дихнути свободними грудьми!
Вгорі погідне сонце, десь за горами вітер,
Скрізь нерозстанній килим дев'ятої зими.
А ввечері я знаю — знов буде ясне небо,
Зелено-жовтий захід і місяць білогір.
Твоя сріблисті шата, Гіперборейська Гебо,
Блісне на перехресті заметаних доріг.

В „Спогадах про неоклясиків“ Юрій Клен дав вичерпуючий коментар до всіх небезпечних виразів цієї поезії Зерова. Перш за все „дев'ята зима“ справді була взята з розмови у Баришівці з одним селянином, який сказав, що зима 1921 року напевно була „дев'ятою“, а тому й сніг глибокий. Це так само, пояснює Клен, як кажуть, що дев'ятий вал у морі найсильніший.

В „готичних літерах“ винахідливі критики вбачали офіційні революційні плякати. Але справа, за словами Клена, стояла значно простіше. „Ми з Зеровом, пояснював Клен, спільно перекладали роман Келлермана „Естер і Лі“, на якому Зеров практикувався у німецькій мові. Вправи з „готичними літерами“ його справді втомлювали і ми після них ішли на прогулку, щоб вдихати „свобідними грудьми“ морозяне повітря „дев'ятої зими“.

Але увесь епізод цей мав, може, тільки ті наслідки, що в певних колах стали пильніше придивлятися до виступу неоклясичного табору, як представників правого фронту літератури, пробуючи читати між рядків те, чого в самих рядках не було.

III.

Епізод з „Лебединою піснею“ і виник в наслідок такого ретельного читання між рядків у поетів неоклясичного табору.

Він зв'язаний з поетичною діяльністю замученого большевиками поета й ученого Михайла Опанасовича Драй-Хмари.

М. Драй-Хмара належав до тій ж переслідуваної групи „неоклясиків“, з якою було „не по дорозі“ пролетарському письменству. Тяжіння до довершеності й вищуканості поетичної форми, шукання на Заході зразків класицистики в мистецтві, все це об'єднувало групу поетів, до яких ще належали тоді, крім Зерова й Филиповича, Максим Рильський і Освальд Бургартд. Але в М. Драй-Хмари була одна провінія, яка з політичного боку була найбільше для нього дошкульною. Біографія його була „з плямою“. Такою „плямою“ для советів було перебування Драй-Хмари в Кам'янці-Подільському в той час, коли там був український уряд, що мусів відійти з Києва перед навалою большевиків. При заснуванні нового університету в Кам'янці р. 1918 М. Драй-Хмара обрали професором славістики. При дальшому відході українських військ він не перешов разом з іншими на еміграцію, залишився в Кам'янці на своїй професорській посаді і навіть взяв участь у літературному русі, в журналах „Нова Думка“ і „Буяння“. Але цей тісний зв'язок з 1918 роком, роком самостійної української держави, нікому не прощався, не простишися врешті і Драй-Хмари. Власне вся біографія його розкриває закладену з малих років органічну національну свідомість. Він народився в селянській родині 28. вересня 1889 року в селі Малих Канівцях на Золотоноші, недалеко від Черкас, і тому після сільської школи ходив до 3-х молодших класів гімназії в Черкасах, а потім р. 1906 вступив стипендіяном до київської Колегії Павла Галагана, цього гнізда українофільських настроїв. Добре поставлена в Колегії наука пішла на користь майбутньому поетові. Коли року 1910 Мих. Опанасович вступив до Київського університету, то цілком пірнув в науки і на другий же рік свого студентства мав першу наукову друковану працю про інтермедії XVIII століття, а на 3-тій рік одержав од університету та Київського відділу „Слов'янського Товариства“ наукове відрядження закордон для

вивчення слов'янських мов і письменства. Не тільки бібліотеки та рукописні збірки Львова, Загребу й Білгороду притягали його до себе. Він працював в наукових установах Будапешту і Букарешту над темою з історії хорватського письменства. Велика робота про твір А. Качича-Міошича „Razgovor ugodni naroda Slovinskoga“ була пізніше відзначена золотою медаллю. Закінчення університету припало вже на рік війни (1915), а залишення при університеті для підготовки до професури на рік евакуації Київського університету до Саратова. Тому М. Драй-Хмара одержав дозвіл на підготову до професури при Петроградському університеті. Революція 1917 р. повернула його на Україну і кинула у вир культурно-освітньої праці. П'ять років на Поділлі (1918-23) поклали ґрунтовну базу для дальшої його науково-педагогічної праці. Тут він був і професором славістики, і деканом факультету гуманістичних наук, і редактором Записок Кам'янець - Годольського університету, і керівником літературно-лінгвістичної секції науково-дослідної катедри історії та економіки Поділля.

Початок поетичної діяльності, принаймні такої, яку визнав сам поет за вартісну, припадає теж на роки перебування в Кам'янці, бо вірші, що склали першу і єдину збірку Драй-Хмари, „Проростень“, датовані найраніше 1919 роком. По кам'янецьких журналах того часу розкидані й не зібрани потім деякі вірші, що поет сам не завів до збірки: це вірш із якогось не завершеного циклю „Молода весна“ — „Одцвітають півонії!...“ та вірші без наголовка — „Поки не вмру, не перестану“ і „Хмелють хмари, хмелють в трансі“. Можливо, що докладне обслідування періодичних видань кам'янецьких за час 1918-1923 років відкрило б ще й інші забуті поезії Драй-Хмари тієї доби. Новий поворот до Києва 1923 р. одразу ввійшов його до старої товарицької групи поетів, заприєзної з ним ще з університецьких часів. П. Филипович так само кінчив Колегію Павла Галагана на 1-2 роки пізніше за Драй-Хмару, а М. Зеров, лише на рік молодший від М. Драй-Хмари і на рік старіший від П. Филиповича, в один час з усіми ними проходив свої університетські студії, одхиляючись лише в історичні науки (семінар проф. М. Дорнар-Запольського), в той час коли Филипович більше уваги приділяв вивченю російської літератури і навіть в друку виступив уперше, як російський поет під псевдонімом Павел Зорев. В Києві М. Драй-Хмара зайняв катедру українознавства в Медичному Інституті і посаду наукового співробітника в науково-дослідній катедрі лінгвістики при Всеукраїнській Академії Наук.

За цей час (1923-1933) він дав кілька цікавих наукових праць, серед яких найбільша — книжка про життя і творчість Лесі Українки (К. 1926). Лесі Українці присвячено ще й серйозну порівняльну студію — „Поема Лесі Українки „Віла-посестра“ на тлі сербського та українського епосу“ (К. 1929) та ряд невеличких праць, як „Ів. Франко і Л. Українка, з полеміки 90-их рр.“ (1926) і дві вступні студії в повному зібранні творів цієї поетки про „Вілу-Посестру“ (1927) та „Бояриню“ (1929). Шевченкові було присвячено роботу про генезу поезії „У тієї Катерини хата на помості“ (1930). Решта праць була з словістичної тематики в галузі літератури про білоруських поетів М. Богдановича та Янки Купали, про польського письменника К. Тетмаєра.

Взагалі з 1929 року поетові довелося цілком перейти в царину наукової праці після того епізоду в його поетичній діяль-

ності, який склав ще один пункт для обґрунтування поетової ворожості.

Але на початку 30-их років вийшов великий дослід М. Драй-Хмари над фрагментами Менського пергамінового Євангелія XIV століття (1931) в збірнику з історії української мови, що й складався за його редакцією. Це була остання його друкована праця.

IV.

Останніми друкованими віршами були два сонети, з якими власне і зв'язаний той „лебединий“ епізод 1929 року, про який іде мова. Вже після штучної розшифровки зеровського образа дев'ятої зими, специфічна критика почала всюди вишукувати ворожі настрої. Найбільше спеціалізувалися на цьому В. Коряк, А. Хвиля, Б. Коваленко. Коли Коряк в самому кінці 1928 року приїхав до Києва з доповіддю „Обличчя класового ворога в сучасній українській літературі“, питання це на терені Києва цілком природно ще більше загострилося. В доповіді В. Коряк говорив про те, що під час напруженої клясової боротьби, яким позначений був наступ на куркуля на початку першої п'ятирічки, важко чекати, щоб у літературі хтось виступив з одвертим захистом куркуля. Тому почалося шукання підкуркульних мотивів, наприклад, у Г. Косинки, у М. Івченка. I Коряк наводив низку прикладів, як „ворожа клясова ідеологія“ виявляється в прихованій формі, подаючи читачеві її в нюансах і інтонаціях твору та в поетичній орнаментиці його. Помітити цю ворожу ідеологію було не легко, треба було її шукати. Як в дитячих загадкових картинах, ворог сидів десь скорючившись, в якихсь нюансах та словесній орнаментації прозового і поетичного твору.

I почалося шукання. Найпростіша метода полягала в тому, що слова виведених у письменника осіб, ототожнювались з думками письменника. Повстало цілком реальна небезпека змалювання в творах осіб, що не поділяли б „генеральної лінії партії“, або в думках своїх хоч трошки відхилялись би від неї, яких тягло б до чорнозему, до села з пролетарського міста, бо ці думки одразу ж накидали авторові.

Шукання ворожості навіть в орнаментації робили всяку поетичну творчість справою дуже небезпечною, позбавляли автора можливості спокійного і вільного вислову, коли йому самому доводилося першому перевіряти свій твір на мірку майбутнього дошкульного критика. I багато речей не пускалося в друк не тому, що вони були контрреволюційні, а з простої обережності.

Останній поетичний виступ М. Драй-Хмари, його справжня „лебедина пісня“, був таки неoberежний. Але спочатку важко було це врахувати. В грудні 1928 року, цебто якраз у той час, коли з Харкова до Києва приїздив В. Коряк закликати советську громадськість не датися на гачок підступної ворожої ідеології, з Києва в Харкові, в альманасі „Літературний ярмарок“, що знаходився під ідеологічним впливом Миколи Хвильового, виступив М. Драй-Хмара із своїм сонетом „Лебеді“. Виступ цей наробив значного розголосу натяками, як здавалося критикам, на важкі умовини, в яких проходить творчість правого крила української поезії — поетів-неоклясиків. „П'ятірне гроно нездоланих співців“, що згадується в цьому сонеті, розшифрувала критика як групу неоклясиків: М. Зеров, П. Філіпович, М. Рильський, О.

Бургардт і сам автор цієї поезії Михайло Драй-Хмара¹⁾). Але справа йшла про „нюанси й орнаментику“ і треба навести сонет цілком, бо кожний рядок цієї поезії під кутом прокурорського зору почав бреніти в унісон запідозреній ворожості і давав поживу охочим критикам.

Л е б е д і

На тихім озері, де мліють верболози,
Давно приборкані, і в літку й в осені
то плюскоталися, то плавали вони,
і шиї гнулися у них, як буйні лози.

Коли ж дзвінкі, як скло, надходили морози,
і плесо шархнуло, пірнувши в білі сни, —
пловці ломали враз ті крижані лани,
і не страшні для них були зими погрози.

О, гроно п'ятірне нездоланих співців,
крізь бурю й сніг гrimить твій переможний спів,
що розбиває лід од чаю і зневіри.

Дерзайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде нас у світи ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя.

Як бачимо, ввесь арсенал символів цього прекрасного сонету спрямований був на звеличання „п'ятірного грона“ поетів, що переможним співом розбивали лід од чаю і зневіри. „Крижані лани“ і „погрози зими“ протиставлялися „оceanу кипучого життя“, куди „з неволі; з небуття“ веде поезія („ясне сузір'я Ліри“).

V.

„Літературний Ярмарок“, де вміщений був сонет „Лебеді“, був органом певної групи членів колишньої літературної організації „Вапліте“, яка орієнтувалася в літературі на все видатне й добірне в мистецькому розумінні. Власне, це була спроба утворення своєрідної сцени для виступів талановитих авторів — з усіми ознаками сцени — навіть з декораціями, і за чільного мистця тут правив геніяльний майстер декоративного мистецтва — Анатоль Петрицький. Щоб надати більше руху й дії виступам окремих лицедіїв — оповідачів-авторів, ужито було старого випробуваного ще в українській драмі XVIII в. засобу — інтермедії. В яскраво сорокатій окладинці, увесь пронизаний виступами інтермедіята, в прологі, між окремими творами різних авторів, у несподіваних ремарках і відступах з графічними додатками і поясненнями на берегах, „Літературний Ярмарок“ був цілком своєрідним типом літературного альманаху, який мав на меті спіймати читача на добірну прозу і на талановитий вірш. Ця орієнтація на високе мистецтво і „хвилювізм“ в засадах — робили групу цю, відкидаючи загально політичну орієнтацію її,

¹⁾ Таке розшифрування напрошувалося само собою, бо це число — „п'ять“, давно зафіксовано було за неоклясиками. В 1925 році відомий літератор А. Хуторян, за псевдонімом А. Л-ий (А. Лісовий), надрукував у газеті „Большевик“ (1925, 61) статтю про неоклясиків під характерним заголовком: „П'ятеро з Парнаса“.

дуже близькою до основного настановлення неоклясиків. І тому виступ лівішого з неоклясиків М. Драй-Хмари в органі „Ваплітє“ не міг здивувати нікого. Між іншим „Літературний Ярмарок“ хотів утягти до себе також і Косинку й Антоненка Давидовича.²⁾ Проте редакція „Літературного Ярмарку“, або як вона йменувала себе — „ярмарком“, і сама відчувала якусь сміливість символів Драй-Хмариного сонету. Це видно вже з того, що вона кілька разів поверталася до нього з різними натяками.

Ще в першій книзі альманаху, через сотню сторінок після „Лебедів“, увагу читача скеровано було в одній з інтермедій цієї книжки на цей сонет словами: „Полетіли Драй-Хмарівські лебеді на південь далі через гори й величезні моря“.³⁾

В одній інтермедії другої книжки альманаху — автором її був Микола Хвильовий — читач почув уже натяки на „іносказательний“ сенс сонету, мовляв, „лебедів“ треба шукати в „іншому місці“.

„Ми помітили в розгарі ярмарку таке, — писалося там: — зупинився батько із своїм сином, пionером допитливим... перед сонетним малюнком „Лебеді“.

- Тату, хіба лебеді співають?
- Ці, синку, якраз „співають“.
- А чому?
- Тому, що вони співці.
- А хіба й серед лебедів бувають співці?
- Дурнику, одчепись!
- А чому вони нездолані й приборкані?
- Бо художник хотів вжити діялектики мислення.
- А що таке діялектика? А чому „крізь бурю й сніг“?
- Так зветься одна монографія.
- А чому я не чув їхнього співу, що „гримить переможно“?
- Бо це поетичне перебільшення.
- Брехня, тату?
- Поетичний образ, гіперболізація.
- А що це, тату, за лід одчаю й зневіри вони розбивають?
- Годі, сину, це вони деяких знайомих так байдорять...
- А чому ж там написано про „неволю“ й „небуття“?
- Та годі, кажу тобі: вони ж, бачиш, приборкані...
- А хто іх приборкав?
- Самі себе приборкали...
- Самі? Хто ж вони? От чудаки! Я хочу, татку, послухати живих, поведі!

Батько образився й здигнув плечима, а один із членів ярмарковому, слухавши цей діялог між батьком і сином-піонером, подивився на Захід і змовк⁴⁾.

Це було виразне підкреслення, прозорий натяк Хвильового на те, що поезія Драй-Хмари мала багато чого сказати читачеві. Юрій Шерех у своїй доповіді на другому з'їзді МУР'у переповів у скороченні інтермедію Хвильового, додавши, що в цій інтермедії розкрито аллегоричне відтворення „долі українського п'ятірного грон“ неоклясиків в поезії М. Драй-Хмари „Лебеді“, яку саме Хвильовий вмістив у редактованому ним „Літературному

2) „Літературний Ярмарок“, кн. 2, ст. 7.

3) „Літературний Ярмарок“, кн. 1, ст. 201.

4) „Літературний Ярмарок“, кн. 2, ст. 125—126.

Ярмарку". Хвильовий дав своє завуальоване тлумачення сонету „Лебеді" з позитивної позиції в поставі до неоклясиків". З негативної позиції розшифрував ідеологічний зміст сонета критик-комуніст Борис Коваленко, який в „Літературній Газеті" поставив усі крапки над і.⁵⁾ З елегантного й бадьорого сонета виходила якась контрреволюція.

Всі ці підкresлення й натяки співставив з загальною ідеологічною фізіономією книжок „Літературного Ярмарку" інший большевицький критик — Микола Новицький, у своїй публістично-критичній брошуру „На Ярмарку". Він з офіційно-партийного становища спробував пошукати „сум лебединий" та приховану „орнаментику й нюанси" в усіх 9-ох книжках альманаху за 1929 рік, щоб розкрити його „справжнє" обличчя. Знайшлися тоді тут і „націоналістичні тенденції" (у М. Куліша, В. Гжицького), і „реабілітація куркуля" (у Майка Йогансена), і „пасквілі на комуністів" (у Хвильового), і „теорія боротьби двох культур" (в інтермедіях Едварда Стрихи — Костя Буревія). В такому оточенні сонет Драй-Хмари викликав у Миколи Новицького дуже суверу оцінку, навіть з мистецького боку.

„Сонетик, писав він, як бачимо, так-собі. Як би вірш з'явився років двадцять-п'ятнадцять тому, коли „приборканім" було робітництво і селянство, він був би нам попутницьким. Ми тоді тільки б завважили авторові, що, співчуваючи його настроям „дерзання", ми не радимо відволікати увагу пригноблених до „сузір'я Ліри" та покладатись на могутність переможних співів (співочі товариства), бо для робітництва є кращий засіб вийти „з неволі, з небуття": це — клясова бойова організація і підготовка до рішучих революційних боїв. Але твір (до речі, наслідування Маярме, за заявою автора) з'являється в українській літературній дійсності не двадцять п'ять літ тому, а нині, коли настрої од чаю і зневіри, біль і туга крил, примерзлих до льоду, ніяк не рідні пролетаріатові-переможцеві, що зайняти іншими настроями й іншими практичними справами. Є у нас, правда, на терені нашому й елементи „приборкані" (диктатурую пролетаріату); є у цих елементів підстави для „од чаю і зневіри", є у них і співці і „п'ятірні грони" і навіть „дерзальники". Для них настрої „Лебедів" може бути б співзвучними, але для нас самих — чужа якась ця мова, чужі настрої. Тому, мабуть, і прослизнуло це нідиння непоміченим... Та й одвік читач од алегорій".⁶⁾

VI.

М. Драй-Хмарі довелося виступити з поясненнями, що „Лебеді" були надихані поезією Стефана Маярме, в якого в одному з його сонетів є образ лебедя з примерзлими до криги крилами. Але „нюанси й орнаментика" сонета Драй-Хмари були інші: зневіра Маярме перетворилася в звитяжний лебединий спів. Рядок: „І не страшні для них були зими погрози" — знову натякав на „дев'яту зimu" Зерова.

А „Гроно п'ятірне нездоланих співців" викликало згадку про чудесну поезію Миколи Зерова „Овідій", де римський лебідь, вигнаник із свого розкішного краю, тужить у дикій стороні морозів і криг.

⁵⁾ Микола Новицький — „На Ярмарку", Харків, 1930, ст. 14.

⁶⁾ Микола Новицький — „На Ярмарку", ст. 11.

Зв'язок Драй-Хмариних „Лебедів“ з цим твором Зерова можна вважати безсумнівним, хоч це якось не було помічено в свій час. Так образ із поезії Малярме в сонеті Драй-Хари одягався в „юанси і орнаментику“ розшифрованих або прозорих натяків у Зерова. „Овідій“ Зерова був надрукований ще в 1924 році в збірнику „Камена“ і в свій час не викликав ніяких коментарів з боку охочих шукати натяків на сучасну советську дійсність, хоч образ Овідія, як мандрівний сюжет „іносказательного“ стилю давно відомий в світовій поезії.

Варто порівняти хоча б фразеологію і поетичні засоби для розкриття центрального символу в Зерова і Драй-Хари.

О в і д і й

Братерство давніх днів! Розкішне людське гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнанця Назона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима,
Та моря тужній рев, та варвари довкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і холод,
У літку чорний степ... ні затишних гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив,
А там морози знов і небо в сивій ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по кризі,
Вривається сармат і все руйнує вкрай
І бранців лавами вигонять за Дунай.

Співставивши ці дві мистецькі картини, ми бачимо, що образи „Лебедів“ і „Овідія“ написані тими самими рисами і тільки ліризм у них закладено різний. Що ж до ідеологічного боку — обидві речі не витримували советської мірки.

Але те, що непомічено було, або простилося р. 1924, ставало провиною через п'ять років у 1929 р. М. Драй-Харі довелося не тільки пояснювати, але й виправдуватись.

На доказ сухо літературного навіяння і впливу Малярме, він видрукував у IV-ій книзі „Літературного Ярмарку“ свій переклад того сонету французького поета, що став за зразок для „Лебедів“. В перекладі, звичайно, відбувається обличчя перекладача, і ми легко помічаємо однакові фарби, які поклав поет-перекладач у своєму оригінальному сонеті і в перекладному з Малярме, хоч ліричне забарвлення їх так само різне. Образ Лебедя-вигнанця у Малярме має щось спільне з образом Овідія у Зерова. Порівняйте!

Краси пречистої безсмертний гордий син
сп'янілим махом крил чи ти розіб'єш нині
забуте озеро, де покриває іній
прозорий лід літань, що не дійшли вершин.

О, лебедю, згадай: ти був і є один
прекрасний, — та дарма змагатися в пустині...
ти в пісні не сказав, в якій це жить крайні,
як мертвової зими засяє сонний сплін.

Ти б шиєю струснув білясту агонію,
ти заперечив би і обширу стихію, —
але не жах землі, що крила полонив.

О, лебедю, в своїм вигнанні непотрібнім
холодним сном зневаг навік себе ти вкрив
і, як мара в імлі, лелієш сяйвом срібним.⁷⁾

Тут же поруч цього перекладу надруковано лист поета-перекладача, в якому він зробив спробу розвіяти ті непорозуміння, що виникли в зв'язку з сонетом „Лебеді“. Одночасно цей лист М. Драй-Хмари появився і в київській газеті „Пролетарська Правда“. Обидва листи в дечому різняться між собою.

„Поети, — писав М. Драй-Хмара до „Пролетарської Правди“, — критикам не відповідають: те, що подобається одному, може не подобатися другому. Сказано ж: кожен Івась має свій лас. Але через те, що мого вірша не так як слід зрозуміли, я муши дати до нього пояснення“.

Далі йшло те пояснення, яке в обох листах тотожне з маленькими лише стилістичними відмінами: „Сонета цього я написав під безпосереднім впливом відомого сонета Стефана Малярме, який починається словами: “Le vierge, le vivace et le bel aujourd’hui“ і якого я перекладав українською мовою влітку минулого року (1928). В своєму вірші Малярме говорить про марне намагання розуму вирватися з кайданів дійсності. Його Лебідь може струснути з своєї ший ввесь іній, що сів на неї, всю її білу агонію, але не має сили визволити крил, що примерзли до криги“.

Щодо „п'ятірного грони нездоланих співців“, то М. Драй-Хмара дав пояснення, яке не випливало з самого сонету, було надто тонким, щоб могло хоч на мить прийти на здогад шукачам „ворожої орнаментики“. „В останніх двох терцинах свого сонету („О, гроно п'ятірне нездоланих співців“ і т. д.), що особливо вразили моїх критиків, викликавши у них почуття непевності і сумніву, писав М. Драй-Хмара в листі до редакції „Пролетарської Правди“, — я натякаю на п'ятьох поетів „Абатства“, що зриклись еготизму і наблизивши до сучасності, розбили лід „Одчаю і зневіри“, в якому замерзав темний геній Малярме. Це ті поети, що заснували Крейтельську комуну, заробляли фізичною працею на хліб насущний і самі друкували свої книжки. Нещодавно деякі з них побували і в нашій країні. Імення їхні — Жюль Ромен, Жорж Дюамель, Шарль Вільдрак, Рене Аркос, Александер Мерсеро. Влітку я багато з них перекладав. Мене захопила їхня любов до людини-товариша, як маленької порошинки всесвіту. Це люди, що хотіли бути здоровими й сильними, що сміливо йшли до майбутнього. Унанімістський гімн називає їх фанфарами, в яких співає сонце“⁸⁾.

Давши наведені вище пояснення щодо підґрунтя написання

7) „Літературний Ярмарок“, 1929, кн. IV, ст. 174. Стефан Малярме — Сонет, переклав Мих. Драй-Хмара.

8) За джерело відомостей про Крейтельську комуну могла придатися стаття С. Марголіна „Жюль Ромен“ („Життя і Революція“, 1926, 10, ст. 59—60). Там знаходимо такі відомості про цю групу французьких письменників: „Навколо Ромена об'єдналась була ціла група поетів і новелістів. В історії французької літератури вона відома під назвою „Абатства“ — так називалось місце, де вона спочатку збиралась. У цій групі були, крім Ромена. Дюамель, Вільдрак, Аркос, Женев'єр, Дюртен і Жув. Заснована р. 1907, група ця утворила була щось на зразок комуни в забутім замку над Марною, в місцевості Крейтель. Поети здобували собі засоби до життя спільною працею в друкарні; вони самі складали там свої книги і готовувалися завоювати

свого сонету, М. Драй-Хмара різко відкинув підозри критики: „отже наївним треба бути, щоб убачати в моїх „Лебедях“ людей, опозиційних до сучасності. Лише буйна фантазія деяких критиків могла їх утворити“.

В листі до „Літературного Ярмарку“ був ще характерніший іронічний додаток, який опустила „Пролетарська Правда“, а може й сам автор: „Я радив би цим критикам не шукати „особенного смысла“ в литературному творі, а „обращать внимание на видимую цель и намерения автора““. Російські вирази, наведені у Драй-Хмари в лапках, цитували слова з цензурної інструкції ще царського часу. Пояснення Драй-Хмари не було визнане за задовільне.

Той же Б. Коваленко, що розпочав наступ, надрукував у „Літературній Газеті“ статтю „Драй-Хмара виправдується“, де продовжав напади на поета. „Лебеді“ оригінальні і перекладні були, здається, останніми друкованими поетичними творами, М. Драй-Хмариною лебединою піснею.

Ні М. Зеров, ні П. Филипович після цього не змогли вже виступати із своїми поезіями в друку, і через 5 років були заслані на Соловки одночасно з засланням на Колиму М. Драй-Хмари. Освальд Бургарт мусів р. 1931. переїхати закордон і перевтілітися в Юрія Клена, а Максим Рильський сам рішуче відмежувався від цього гурту поетів.

Таким чином лебединна пісня М. Драй-Хмари була лебединим співом і цілого п'ятірного гrona неоклясиків.

М. Драй-Хмара був замучений важкою, не під силу йому, роботою на советській каторзі. Є неперевірені відомості, що померли на засланні і Микола Зеров і Павло Филипович. Юрія Клена ми не вберегли на вигнанні.

В останній епопеї Юрія Клена „Попіл імперії“ цілі розділи присвячені „п'ятірному гронові“. „Спогади про неоклясиків“ Клена яскраво і живо відтворюють і добу оточення, і самі постаті цих поетів. Значний розділ спогадів Клена говорить про колимську драму Драй-Хмари. На коротких цитатах з листів засланого поета додому Ю. Клен змалював жахливу картину ступневого знищення нелюдською каторою поета в розквіті сил і таланту, (йому було в рік його смерті (1938 рік) 49 років).

Юрій Клен збирався ці людські документи — листи з каторги видати окремою книгою, а в „Попелі імперії“ присвятив поетові такий уступ:

У натовпі, де майже всі каліки,
Я мов когось знайомого уздрів,
що клав на тачку камені великі.
І я спитав: „Чи з дальніх ти країв?“
І він, на час важку урвавши працю,
здивований, на мене очі звів:
„У цьому стовпіщиці всіляких націй
плекаю в серці я простір Дніпра,
і степ, і млюсні паходці акацій...“

аванпости французької літератури своїми гуманістичними і пацифістичними творами. „Абатство“ — це батьківщина унанізму, реакції проти символізму“. Штучність пояснення Драй-Хмари ясна з того, що ця група поетів складалася більше, як з п'ятьох осіб.

О, хтось єдиним розчерком пера
все загасив. Скололи гострі глици
мій мозок. Душу обросла кора.
Та пам'ятаю гомін і грімниці,
якими гнало відгульня-коня,
що вулицями рідної столиці
лєтів, пойнятій облоком вогня.
Якби побачити мені хоч верби
у звечоріому промінні дня,
з якою радістю я завтра вмер би!
Один лиш вечір запашний страшні
всі спогади з душі моєї стер би.
В минулому, немов у тумані,
спливають кам'яний мішок і грati.
Там вірші я, голодний, на стіні
вугіллям чорним пробував писати.
Минула молодість, немов ві сні,
і вже на вороних мені не грati".
І я спітав: „За що марнуєш дні
ти в пеклі цім і терпиш біль агоній?”
„Лише за те, — він відказав мені, —
що покохав слова я повнодзвонні,
слова п'янкі, які глухі віки
пролежали у глибині бездонній.
Я був один із лебедів, які
належали до трона п'ятірного
нездоланих співців. О, дні гіркі!
Коли мені служить не хочуть ноги,
мене підвішують на мотузках,
і працювати мушу до знемоги.
Тепер я замкнений у клітку птах”.

М. Глобенко

Під знаком невмирущого буття

(Про збірку М. Ореста „Душа і доля“)

„Душа і доля“ — це друга книга поета М. Ореста, що збіркою „Луни літ“ (1944) відразу ввійшов в українську літературу, привітаний одним із найбільших мистців нашого слова („Поезія глибини і рівноваги“, стаття Євгена Маланюка).

В цій новій книзі мудрий і мрійний „шукач гармонії“ розкриває перед нами глибоке спізнання світу душі, хоч і не знаходить „несхібного сліду“ до ідеально-світлого, небесного, священного Граала.

Ми не шукаємо в книзі досконало викладеної філософічної системи. Але відчуття світу, виявлене в збірці, дає знайти кілька основних мотивів, що ними пронизана книга.

...На роді людському лежить здавен несита
Рокованість і знак нерадісних заклять.
Безгрішні ангели і демони зловтішні
За нього борються — і хто у тій борні
Край добрих сил стоїть і прославляє вишине,
Тому діла людей немилі і трудні.

Людство тоне в злочинах, пороках. Темні сили нестимно ринуть на нас, справляють сатанічні оргї — чи то в нічному гурагані, прагнучи втілитися в людські постаті, чи то морем тьми заливаючи місто, чи то в образі „летючої смерті“, „примчавши на подобах птиць бездушних“, щоб зібрати свої страшні жива.

Свариться хаос чорною рукою: загине світ! — ляйтмотивом проходить у книзі.

Щемлива печаль тривожного очікування приходу тих фатальних сил не є лише відгомоном гураганів, які стрясали світ ще вчора. Поетові взагалі властиве сприйняття світу в боротьбі сил, ясніше ним ніде не окреслених, але непримирених, і найбільше, сказати б, „злободенні“ (але так не годиться говорити про поезії Ореста!) твори його тільки підказують нові символи („Загине світ“, „Весна прокинулась“, „Священної ностальгії години“), підсилюють його справжню „світову скорботу“:

**Нещасний той, хто світ земний одвідав
В його фатальні, демонічні дні.**

„Діла людей немилі і трудні“ — тим то в поезії Ореста виступає заперечення міста — тобто реалізації, конкретного втілення людського світу. Як його „мандрівний лицар“,

**Від города, в якім нуртує лютъ,
Ненависть і одчай, він від'їжджає
В ясну, цілющу і бездумну путь.**

Вийняток є лише для одного, всім нам, як і йому, милого Міста благодатного, що „як лебідь гордовитий стоїть над синню вічною ріки“, міста, де зросла душа поетова*). Лише там, „в години прояснень, в години малі“, в „стократ блаженному“ ароматі лип може переживати він те, що сходить на нього в „благосних лісах“. Взагалі ж місто — це антитеза тим благосним лісам, воно вороже стихії „блаженної тишини“, в якій росте радість.

В місті „невідступно, холодно, несито... зорить... велика скуча жовтих ліхтарів“. Перемога чорних сил стає перед нами в образі міської ночі:

**Як чорний корабель, у місто ніч впливає,
І чорні води йдуть, вливаються без краю
В покірні вулиці...**

Характеристично, що саме в місті поет беззахисний перед бурею, несамовитим і нещадним гураганом, який опановує світ як оргія чорних сліпих сил (бурі і ночі на лоні природи в Ореста ми не знаходимо).

Таким відчувається місто як частка буденної реальності. „Видимий світ є більше злом, ніж благом“, отже, ніщо в цій реальності не дастъ миру.

І все ж таки „Душа і доля“ — це далеко не книга безнадійності, це не поезія пессимізму. Бо хоч як страшно жити чуттєвій душі під цьогосвітніми бурями, що „ринуть дикою ордою, ревуть і стогнуть, рвуть замки воріт“, поет, „окривдженій і боязкий баніта“, не втрачає віри в світлі сили.

***) Пор. в іншій поезії: „у місті ріднім і його лісах зосталася... душі моєї частини найдорожча...“**

Дарма, що він відчуває слабість своєї молитви, яку потужне зло готове залити морем тьми, дарма, що він у відчай припадає до „душ невинних“, шукаючи відповіді:

Коли зичливі прийдуть дні
І буду жити я в сердечній тишині?

— ми знаємо, що йому відомі стежки, якими блаженні щасливці йдуть до „не наших меж“.

Ми, люди, живемо на узграниці
Великих тайн. А яким є край?
Ми бачимо одежду, не обличчя —
Обличчя по одежі угадай!

І „просвітлений, чуткий мандрівник“ входить у „гаї замріяні“ і „сині долі“, несучи дар душі своєї престолам виднокола. Шукач — бо, не відпочиваючи, далеко від людського гамору іде він — несе думки і чуття туди, де для нього розкриваються „узграниці великих тайн“ — на лоні світу — не людського світу, а світу лісів, рік, обріїв...

Два символи домінують тут: літо і ліс. На нашу думку, — саме символи, а не алгорія, бо алгорія при будь-якій складності завжди прочитується раціоналістично, як Езопова мова, однозначно. Ми ж у Ореста раціоналістичного не знаходимо. „Душа і доля“ перейнята шуканням в тому „нелюдському“ світі, натяками, не розкритими ще таємницями, що мають дати душевний мир поетові, не кажучи вже про іраціоналістичне сприйняття світу. І коли тон ніби спокійний, форма зовні прозора і слово часто карбоване, то це не дає підстави говорити про клясицизм, тобто — раціоналізм поетового світосприймання.

„Високородне літо“ з його „магією ясною і ряснодарною“ є символом очисного, високого.

О щедре, праведне, о літо щасне!
Тебе молю: в свої яскраві сни,
В своє безсмертя, в царство непогасне
Мене, тобі відданого, замкни!

Літа життєтворчого аннали дають піznати щось від тайн світу неприступних. „Воно прийшло, щоб душі нам спасти“; літо вічне, і аромат його квітів стирає сліди почуття, що все має кінець. „Блаженство — неподільне, пряне — щастить нам пережити на землі“ лише в дні літа. Ліс, дерева — теж символ того таємничого, чистого чару улюбленого автором нелюдського світу. „Стоять дерева на премудрім віці“, „як херувимів рать, стоять дуби“. І знову: „Стоять дуби... прошу я: в них вдивися: велич нетутешня віє від постатей могучих їх — і ти відчуєш: втіленням вони є мрії великого, хто уцедрив світи“.

Там, де земля „не анемони, а свіч живих промінну многоту поставила перед престолом Діви“, де „горять на галіаві лагідні свічі“, — настає момент хоча б неповного, через недосконалість, про яку нераз говорить поет, злиття душі з гармонією всесвіту: „розточуючись в тім, що є не я, стократ, стократ себе душа находить“. Це злиття таке блаженно-радісне, що поет каже: „чуття я маю, що не треба було людиною родитися мені“.

Смерть тут, серед синьої тиші липневих лісів, не страшна, а бажана, бо вона є продовженням життя:

Душа, пробивши суєту життя,
В собі відчує ніжне колосіння —
Знак невмирущого свого буття.

Так невмируще буття перемагає смерть, як чорне зло, демони несіті хаосу будуть переможені чистою гармонією. Книга кінчается образом просвіленої, оновленої землі:

В ніжних обіймах зімкнулись минуле й майбутнє. О свято
Слави всеславної! Смерть мертвa. І всесвіт — життя.

Збірка „Душа і долі“ є, безперечно, одним із найзнаменіших явищ у нашій модерній літературі.

Ми не пробуємо тут вкладати поезію М. Ореста в рамки одного стилю, хоч це і здається спокусливим. Не будемо покищо намагатися встановлювати відношення цієї книги до явища, позначуваного неясним для нас терміном „неокласицизм“. Уся книга Ореста надзвичайно широка щодо виявлення творчого діяпазону автора. При вражуючій цільності світоглядовій у „Душі і долі“ знаходимо і справді прозорі, пластичні, „неокласичні“ образи, як „Осіннє“, „Мандрівний лицар“ або по-дантівському чітке, ніби карбоване „Видіння“ без прозорої, однак, алгорії, що в корені міняє справу), і, здебільшого, романтичні, а в багатьох випадках і символістичні поезії. Важко справді говорити про ясність і реалістичність у прекрасному „Нічному урагані“, хоча „Буря“ і „Як чорний корабель“ (що, попри безперечну самодостатню мистецьку цінність, здаються етюдами до „Нічного урагану“) виконані в іншій манері, і „Бурю“ можна було б вважати за поезію „неокласичну“.

Впадає в око гармонійне поєднання двох цих манер і в епітетах, коли поряд з пластичних, чітких знаходимо такі, як: неизнане видноколо, царство непогасне, співучий скіпетр, синя тишина, біла любов, біла урочистість, блакитна радість, неоцвітна ясність...

Багата лексика, тонкий смак і почуття міри характеризують мову М. Ореста, який про свої „муки творчості“ говорить саме як романтик, що намагається вловити „трав неясних запах“:

І ще буває: при зусиллі творчім,
Що прагне форм набути, не слова,
А тільки слів видіння близкавичні
Проносяться в свідомості твоїй.
Видіння слів, що ще не народились
І, може, не народяться ніколи —
Не закріпити їх і не згадати,
Прийшли з незнаного, пішли в незнане.
Але якє тепло вони лишають
По благосніх одвідинах своїх,
Як світло у душі стає по них!

Про книгу Михайла Ореста будуть говорити, писати і спречатись як про твір, що відкриває нові обрії, як про віще слово, створене під знаком невмирущого буття.

На літературні теми

з листів до РЕДАКЦІЇ

Шановна Редакціє:

Є дуже багато тем, якими хотілося б зайнятись, але доба така, що й коротка стаття стала чимсь непосильним. Хіба — лист.

Тема його — щось в роді, мовляв, щоб „баламутство не ширилося“. Тема, очевидно, — необнятна, бо поточна преса постачає матеріалів на цю тему в фантастичній кількості. І то преса зовсім поважна, відповідальна (а що ж говорити про решту преси!).

Ось, напр., в джерзиситській „Свободі“ бувший служанин друкував недавно спогади, що могли б бути дуже цікаві й цінні. Але коли в них читаємо, що Марко Вороний року Божого 1925 був початківцем, а ім'я його вміщене серед всіх інших, що абсолютно нічого не говорять, то мимоволі цікавість до цих спогадів спадає і поінформований читач тратить довірЯ навіть до їх автора. Та ж перегляньмо хоч би львівський ЛНВ з-перед і по 1925 році, там ми часто найдемо твори, яких автор підписувався „Марко Антіох“, „М. А.“ й „А. М.“ (це все були псевдоніми Марка Вороного) і переконаємося наочно, що Марко Вороний року 1925 (а може на два-три роки раніш) був уже зовсім скристалізованим поетом, якщо хочете — „майстром“, якби до типового, хоч і вийняткового поета-романтика цей титул пасував.

Може в чернігівській філії „Плугу“ така опікня „початківець“ була в якісь сенсі зрозумілою, але ж критерії бувшого голови провінціяльної філії „Плугу“ зовсім не зобов'язують чверть століття пізніш, коли Марко Вороний є вже „історія“, і то така, що давно переросла своїми розмірами не лише чернігівську філію, а й самий головний „Плуг“ (та й усі інші бувши й майбутні „Плуги“) в цілості.

От і нехотячи з'явилось це окреслення „романтик“ (тема на окрему студію до 10 друкованих аркушів)... Каталогізування, навіть шухлядкування явищ мистецтва, річ, розуміється, похвальна, і навіть потрібна (і навіть часом конечна), але при рідній гурткоманії вона робиться чимсь специфічно-неприємним, майже вульгарним.

З легкої руки (чи може навпаки, важкої,) В. Державина почвалося още шухлядкувати письменників, власне віршописьменників по різних-прерізних шухлядках, часто ad hoc винайдених. Літературознавцеві-формалістові (а саме таким В. Державин є) це, очевидно, вільно робити, — він підписує свої праці і за зміст їх відповідає, бо має певні, не менш формальні, кваліфікації до того. Більше того, В. Державинові, як і кожній людині, вільно мати й свої улюблені концепції чи idée-fix. Вільно йому навіть ділити поетів на дві зasadничі категорії: 1. тих, що писали (ї пишуть) сонети і 2. тих, що не писали (або не пишуть) сонетів. Правда, коли ці віршописьменники ще випадково живуть, і хтось з них раптом почав писати сонети, то заходить невідхильна потреба перенести такого поета з попередньої шухлядки до іншої з написом „сонетарі“, цебто за термінологією того критика „клясицисти“, а за термінологією учнів майстра — просто „клясики“.

Річ ясна, що дискутувати з В. Державином можна й треба,

але боюся, що переконати його в чомусь, нпр. в тому, що в поезії окрім формальних критеріїв можуть бути їй інші, і хто зна чи не істотніші, є справою дуже важкою, навіть безнадійною. В. Державин не „початківець“ і не студент, а, хвила Богу, від десятків років — професор.

Але хай же професор зверне увагу, до чого те шухлядкування і школоманія доходить у його, що так скажу, „студентів“. От читаемо в „Овидії“ (ч. 9, ст. 10):

„Українська поезія на еміграції та в Галичині, збагнувши широчінь засягу і вагу класицизму для нашої нації, переекспериментувавши (sic!) найрізноманітніші стилі (sic!!) і напрями (sic!!!), потекла річищем неокласичної школи (sic!!!!). Можна з певністю сказати, що якби не було українських неокласиків, не було б О. Ольжича (та невже? — С.), якого проф. В. Державин, видатний теоретик і апологет українського класицизму, називає найбільшим поетом 20-го сторіччя, не було б також класика (так і надруковано: **класика!** — С.) Є. Маланюка, що досягає високого мистецтва в останніх своїх книгах, звернувшись на шляхи класицизму (таки „покаявся“! — С.); зрештою не було б Михайла Ореста, тонкого майстра, що підняв (так-таки й стойть: **підняв!** — С.) тепер український класицизм на небувалу (так-таки: **небувалу** — С.) височін“.

Справа, очевидно, не в окремих твердженнях автора цієї занадто вимовної цитати, хоч, що не твердження, то — перла стилю й глибини. Справа в тому „дусі“, яким пронизано зацитовану „цілість“, в тій „легкості в мислях незвичайній“, що так пригадує нам одного з героїв Гоголя-сина. Справа в тому, що Микола Зеров, бувши, наприклад, професором автора, добре таки натер би вуха авторові за такий твір і поставив би в куток на коліна на яку годину. І то на гречку.

Ми ж, бувши приголомшенні цим безапеляційним „річищем“ тверджень, хочемо, все ж таки заапелювати до звичайної аритметики, щоб вплинути, якщо вже не на автора, то бодай на його ні в чім неповинних читачів.

Ото ж „поезія на еміграції та (чому це „та“? — невідомо!) в Галичині“ познайомилася з творчістю М. Зерова, як і М. Рильського відносно пізно. Перше видання „Камени“, де, до речі, було дуже обмаль оригінальних речей, дійшло „на еміграцію“ в другій половині 20-их років і великого, а тим більше **переломового** впливу ані не зробило, ані не могло зробити, бо ж всі ті особи, що складалися на „поезію еміграції“, були люди немолоді, „іспитовані“ і, переважно, а може й без вийнятку — скристалізовані, як письменники. Будь ласка: **Юрій Дараган** († 1926), **Юрій Липа** (якого поетична творчість на початку 30-их років була вже закінчена), **Олекса Стефанович** (у якого стиль і тематика залишаються дозріло-незмінними від 1920 р. до сьогодні і в якого жодних переломів не було), **Леонід Мосенц** — можемо засвідчити — з творчістю Зерова до р. 1930, отже вже по написанні своїх головних творів, не був знайомий. **Євген Маланюк** познайомився з творчістю Зерова (ще раніш з його статтями) досить своєчасно (бо дуже пильно слідкував за літературою Києва й Харкова), цебто десь у 1926-28 роках, але захоплювався ним (тоді!) чомусь менше, аніж творчістю Рильського, Марка Вороного, чи Тичини, навіть пізнішого (нпр. „Вітру з України“) чи віршами щойно народжуваного Миколи Бажана.

Отже, оскільки нам відомо, не потребував „звертати” на „новий шлях”, бо той шлях був уже досить „уторований” і від 1920 р. вже не був „учнівським” аж ніяк.

Словом, були то вже люди занадто „літні”, щоб на них щось так радикально могло вплинути. І були то люди, що вже „закінчили”, що так скажу, свою „поетичну школу”, мали вироблений світогляд, техніку і, навіть, без перебільшення — свій стиль. Змінити щось, а тим більше „звертати з шляху” було ім рішуче, запізно. Чи Липу, чи Мосенда, чи О. Лятуринську, чи, пізніше, О. Телігу — сплутати було неможливо, навіть не дивившись на підпис, уже в середині 20-тих років.

Отже людина, що має намір сказати щось в таких справах (а надто, як має намір синтезувати), мусить хоч побіжно передивити відносні матеріали, або, щонайменше, дати (трошки аритметики!).

Правда, нам можуть сказати, що те „плиття в річищі” міг спричинити також Рильський... Але, скажемо загально, Рильського „емігранти” подивлялися захоплювалися ним (рідше), могли навіть відчувати „вплив”, але той вплив (з повищих причин), коли й був, то не міг навіть на соту долю бути таким, як вплив напр. на „середнього” Бажана. Коли ж говорити про Галичину, то вплив Рильського позначився, на жаль, неглибоко й, переважно, лише строфічно: деякі письменники занадто підлягали чарові його октав, як таких. От і все, бо Антонич, як відомо, ані октав, анісонетів не писав. Ольжич... Ах, треба б цілої статті, а наш лист і так небезпечно розпухає. Нам болюче шкода, що не можемо розгорнути цілої системи аргументації. Може колись. Але ми твердимо з чистим сумлінням і з неменш твердим переконанням, що Ольжич дійшов до свого „класицизму“ (чи „клясицизму“?) без допомоги (навіть!) сонетів Зерова чи октав Рильського, без особливих впливів із-зовні (коли не рахувати, якщо йде про східноєвропейську поезію, — М. Гумільова), взагалі — самотужки, самостійно, суворенно. Інакше, певно, не був би він Ольжичем*). Вільно лише згадати серед його гіпотетичних батьків — одне-єдине ім’я: Юрій Липа.

У читача, мало обізнаного з літературними процесами, (цебто більш-менш так, як в автора вищенаведеної цитати), може скластися враження, що ми „проти“ Зерова, Рильського, що ми „проти“ неокласичної школи, що, словом, ми „вороги“ або „несвідома маса“. Отже пригадуємо, що ніхто інший не написав стільки для апології київського неокласицизму, як М. Мухин або той же Є. Маланюк, отже „емігранти“. І то в різних мовах. І кожен з представників „поезії еміграції“ (як і „Галичини“) — безсумнівно — вважає „Сонетаріюм“ Зерова за річ монументальну і, в певнім сенсі, епохову в нашій літературі, щось, якби диплом honoris causa нашій новітній поезії. Але це не перешкоджає їм одночасно подивляти, любити, насолоджуватися, її цінити також інші твори нашої великої поезії, чи то буде пізній Куліш, чи ранній Тичина, чи „середній“ Рильський, чи „будівельний“ Бажан тих його творів, які лише частково могли бути видруковані... Це не перешкоджає їм **одночасно** бачити місце Юрія Дарагана і **місце** Юрія Липи, а без цих „місць“ у **всеукраїнській**

*) До речі, не треба забувати, що Ольжич був ученим (справжнім!), бувалим у світі і перед ним світова література (її культура) стояла отвором.

їнськім літературнім процесі зяли б великі і малоприємні вирви, хоч ці два Юрії були лише „поетами еміграції”!!...

От і впав у сантиментальний, такий несвоєчасний і недодільний патос!

З пошаною до Вас

Сучасник.

P. S.: Євген Маланюк дуже просив, щоб Яр Славутич не лаяв його зажива „клясиком”. Це лише в СССР на почеканню робляться живі „клясики”. Хай почекає, може Євген Маланюк якось умре і вже тоді... Бо „мертвії сраму не Імуть”.

Олександр Домбровський

Землі України в античній літературі

Землі України почали входити в круг економічного зацікавлення геленського світу вже в Гомеровій добі та послужили грекам крім малоазійських берегів і південної Італії за колонізаційний терен. Цей економічний момент у відношенні до праукраїнської території такий важкий у житті бідої, гористої Греції відбився гомоном в античній історіографії та літературі. Нашою ціллю є спинитися над слідами вище згаданого процесу саме в античній літературі.

Перш усього найстарші економічні зв'язки східної Європи, а в тому головно праукраїнської території з геленським світом послужили тематикою для майстерної тканини античних мітів. Одним з найстарших моментів мітичної географії, що ввійшов до античної мітології та став улюбленою тематикою не лише в літературі, але й в історіографії, є гіпербореологія. Згідно з віруванням старинних на північ від Греції мали жити так звані „північні люди” — мітичні гіпербореї, яких ідеалізовано в античному письменстві. Колискою гіпербореології мала бути Тракія. З бігом часу, коли горизонт географічних понять греків поширився, гіпербореї „пересунулися” більш на північ, так що в Гомеровій добі находилися уже згідно з віруванням старинних на північному побережжі Понту, тобто на праукраїнській території. В добі Геродота гіпербореї мали находитися вже десь у прибалтійській, а може і скандинавській полосі. Вони мали бути жрецями Аполлона, в честь якого грали на цитрах і співали гімни. Десь близько країни гіпербореїв мав находитися вхід до підземелля, де перебували тіні померших. Як бачимо з вище поданого, елемент гіпербореології в мітичній географії античного світу переходитив процес теологізування і то головно на есхатологічному тлі, бо носить виразні риси євдаймонізму у метафізичному розумінні. Цей гіпербореологічний мотив подибуємо майже в усіх тих місцях найстаршої грецької літератури, де згадується про античну Україну й сусідні землі, отже дунайську область, не згадуючи вже про північні Балкани й евразійський терен між Доном і Уралом. Крім гіпербореології цілій ланцюх мітів про Одиссея (деякі дослідники старалися навіть льокалізувати поодинокі місцевості з „Одиссеї“ в географічних рямцях чорноморського басейну), Прометея, Іфігенію з Тавриди, Аргонавтів (найстарший літературний реманент купецьких

походів по золото в Кольхиді), Арімаспів, Амазонок — це й перші вістки про Скитію й Кавказ. Усі, на загал, вище згадані міти були улюбленою тематикою в античному письменстві від Гомерової доби аж до початків нашої ери, мимо того, що мітична географія перейшла на рейки наукових дослідів, а логографія почала еволюціонувати в напрямі прагматичної історіографії.

Вже на світанку історії Геллади маємо деякі згадки про наші землі та їх мешканців. Нестор грецької літератури, Гомер, згадує в найстаршій епопеї, Іліаді (13, 1-7) північне побережжя Понту, кажучи, що Зевес дивиться „далеко на землю добрих іздів траків, мізів сильних в ручнім бою і славних кобилодильників, що годуються молоком, бідні й найсправедливіші з людей“. Епітет — „кобилодойльники“ відносять дослідники до номадного населення античної України, можливо скитів, яких Гередот представляє в той же спосіб. А в найстаршій грецькій робінзонаді — Одиссеї — Гомер каже: „Там кімерийці живуть, і їх місто та й ціле царство хмарами вкутані вічно й туманом, бо яснє сонце не поглядає на той край гарячим промінням ніколи (11, 12-19)*). Як бачимо наші землі є в Гомера якоюсь незнаною, далекою, напівлегендарною країною, що находитися десь на краю землі, ціла окутана „кімерийським туманом“. Подібні, хоч може дещо ясніші вістки подибуємо у Гезіода, який у своєму творі, Теогонії, згадує ріку Істр, тобто Дунай (західну границю Скитії згідно з Геродотом). Дещо більше відомостей, хоч і з фантастичним забарвленням, дає поет 7го віку до нашої ери — Аристей з Проконеза — представник містичної поезії, автор аримаспейської поеми, повної різних чудних історій і пригод та присвяченої головно східній Європі. Тут находитися деякі хоча й дуже мутні географічні й етнографічні відомості. Пізніші деякі античні письменники ставилися до Аристея з нездовірям і називали його крутієм, але сучасні дослідники ставляться до аримаспейської поеми дещо поважніше. Вони припускають, що Аристей міг зустрічати скитів у середній Азії та збирати від них відомості. З нього вкінці мав користати Геродот та переховав вісті з тої поеми, яка до нас не доховалася. Крім цього припускають, що Аристей мав знати про великий торговельний шлях, який вів від Чорного моря через Дон, Волгу, аж до центральної Азії. Ліричний поет, Анакреонт, поетка Сафо з 6-го віку та лірик Піндар з 5-го віку згадують про античну Україну, головно на тлі гіперборейських і амазонських відомостей. В творчості грецьких трагіків — Айсхила, Софокла й Евріпіда находимо також зеренця дрібних відомостей про Скитію, головно з етнографічного становища. Це старша доба грецької літератури. А в молодшій добі праукраїнська тематика відносно не дуже збагатилася, як під оглядом змісту, так і форми. Поети й письменники, які протилежно до істориків цікавилися менше розвитком історичного процесу, повторювали старі міти й відомості з доби мітичної географії й логографії, бо фантастична екзотика надавалася більше до тематики літературної творчості ніж реальний історичний матеріял, опертий на дослідах античної науки. Тому у комедіописця Аристофана, Каллімаха, ученого й поетаalexandrійської епохи, Лікофрана, граматика й поета 3-го віку, Аполлонія родоського з 3-го віку,

*) переклад Петра Нішинського.

Лукіяна самосатського, сатирика з 2-го віку вже нашої ери, та багатьох інших не подибуємо нічого нового у відомостях про античну Україну. Це явище у грецькій літературі являється аналогічним до стану у грецькій історіографії, коли йде про праукраїнську тематику, де епігони Геродота повтаряли майже виключно те, що сказав батько історії. До всіх тих поетів і письменників, що згадували у своїй творчості античну Україну, як під оглядом географічним, так тим більше етнографічним, належить додати цілу масу схолій, тобто пояснень до творчості поетів і письменників старшої доби, зроблених іхніми епігонами. Не від речі буде згадати, що в творах деяких представників грецької історіографії находимо місця непересічної, як на той час, літературної вартості. От нпр. в Геродотовій „Скитії“ подибуємо сліди літературної естетики, як в географічній частині твору (прим. опис околиць Дніпра), так і в етнографічній. Подібно можна сказати й про представника історичного повістярства, Ктезія — невдалого ривалізатора на полі історіографії з Геродотом, а при тім відомого скоробреху античного світу, який ставив вище близкучий літературний стиль і форму від історичної правди й тому, як історичне джерело, мало віродостойний.

Незначні згадки про наші землі в римській літературі почали появлятися вже в 3-му віці до нашої ери. Та римляни, які зіткнулися з античною Україною далеко пізніше, а крім того люди більш практичного змислу й далекі до світу мітів і фантазії синів соняшної Геллади, займалися радше географією й картографією (Агриппа, Маринос з Тиру й інші), що було потрібне для військових цілей. Представники римської літератури не сказали про наші землі нічого більше від своїх грецьких колег. Ми згадаємо лише трьох найбільших римських поетів, в творчості яких находимо найбільше відомостей про античну Україну. Публій Вергілій Марон з 1-го віку до нашої ери, автор Енеїди, буколік і георгік, згадує про скито-сарматський лід, вічну зиму, покриті снігом луги, дерева та зимний вітер. Квінт Гораций Флак, сучасник Вергілія, каже в одній оді (*Carmina*) 3, 24, що скити, тобто мешканці античної України, як степові люди, живуть у переносних домах і мають примітивну культуру (очевидно в порівнянні з вищими верствами римського світу!), але зате у них краща мораль. Найбільше заслуговує на увагу прекрасний римський поет, Публій Овідій Назон, що живе на грані двох ер — старої й нової. Він умер в місті Томах, на західному березі Понту, куди був засланий Августом. Цей субтельний поет, віртуоз і незрівнянний технік на полі римської поезії, живучи в Томах, на південь від устя Дунаю (нині в Добруджі місто Констанца) залишив нам, між іншим, свої *Epistulae ex Ponto*. Призвичаєний до великоміського життя столиці та до пестощів італійського сонця, поет нарікає на скитську зиму. Перейнятій ностальгією за розкошами столиці, той вражливий *tenerorum lusor amorum* патетично питаеться:

Quid melius Roma? Scythico quid litore peius?

Пізніші представники римської літератури повтаряли те саме за своїми попередниками. Наша стаття далеко не вичерпує теми, вона має завдання подати лише загальну картину, яку ролю відограла антична Україна в тематиці літературної творчості античного світу.

Звідки походить форма „на Україні”?

Нашу увагу привертає оця особливість, а саме: невідповідна для позначення національної території форма „на Україні”, „на Україну”, замість сподіваної форми „в Україні”, „в Україну”. Кажемо, сподіваної, бо коли мова йде про якусь національну чи національно державну територію, то ми завжди вживаемо форми з прийменником **в**: в Німеччині, в Росії, в Польщі, в Туреччині та ін. Цими мотивами керуються й деякі з наших філологів, даючи перевагу саме цій останній формі супроти загальновживаної цілим українським народом форми „на Україні”, „на Україну”.

Що ж то за форма „на Україні”, „на Україну”? Вона сягає, безперечно, ще первісного значення слова „Україна”, що означало „вкрайну, наділену землю”. Formи „на Україні”, „на Україну” і „в Україні”, „в Україну” граматично тотожні (той самий відмінок), але семантично вони не однакові. Основна семантична функція прийменника **на** вказувати, що якась чинність відбувається на поверхні предмету (сиджу на стільці, пишу на папері, працюю на городі тощо). Основна ж семантична функція прийменника **в** вказувати, що якась чинність відбувається в середині предмету чи спрямовується в середину його (сиджу в кімнаті, книжки лежать у течі, заходжу в будинок тощо).

Слово „україна” в його первіснім значенню „землі, площи, території” безперечно могло вживатися тільки з прийменником **на**: самий об’єкт чинності (земля, поверхня землі) вказує, що чинність може відбуватися тільки на поверхні (жити, працювати, стояти, сидіти і т. д. на землі). Первісне значення слова „україна” — це земля, вкрайна земля. І тому при відповідних дієсловах на означення різних процесів, це слово в місцевому і знахідному відмінках вживалося тільки з прийменником **на**: „живу на україні” (якась вужча територія), „працюю на україні”, „ліс росте на україні”, „оберігаю україну” і т. д. Звідси випливає функціональне значення форми „на україні”, „на україну”, форми, що зв’язана з походженням слова „україна”, яке означало землю, окреслену територію.

За функціональним принципом ця форма зберігалась і тоді, коли слово „україна” набувало значення ширшої області і навіть країни¹⁾. В Іпат. літ. за списком 1280 року розповідається, що князь Лев, схотівши собі по смерті кн. польського Болеслава „часті в землі лядськои города на вкраинѣ, еха к Но-гаєв“. В думі про похід Богдана Хмельницького на Молдавію співається: „Трудно то, братіку, тобі без води пробувати і звіру, птиці без лісу в чистім полі гуляти, а ще трудніше, тяжче і важче бездільному та безрідному чоловікові на чужій країні без родини краєвої й сердешної проживати“.²⁾

За тим же функціональним принципом та за давньою традицією вживаетися й форма „на Україні“. Хоч тепер Україна — велика національно-державна територія, і, здавалось би, форма

¹⁾ В. Січинський. Назва України. Авгсбург, 1948, стр. 35—36.

²⁾ Ф. Колесса. Українські історичні думи, 112.

„на Україні“ не відповідає змістові слова „Україна“. А проте давня традиція так укоренилася в свідомості народу, що він не уявляє собі іншої форми, як тільки „на Україні“.³⁾ Більше того. Згідно з законом функціональної семантики, форма „на Україні“ вже нині не відчувається в народній мовній свідомості в її давній семантичній функції, як і сама назва „Україна“, а сприймається вже в новій семантичній функції на означення національної території. Тобто сучасна форма „на Україні“ семантично еквівалентна формі „в Україні“, з тією тільки різницею, що перша природніша для мовної свідомості українського народу. Цю еквівалентність стверджує факт можливості постави того самого питання для обидвох форм: де ти живеш? — на Україні, в Україні; куди ти ідеш? — на Україну, в Україну. Різниці в значенні форм цих ми не відчуваємо.

Тимто важко нам було дошукатися семантичної різниці цих двох форм у Шевченка, який, очевидно, й відчував цю еквівалентність, вживаючи тієї і другої форми, незалежно від ритму. Напр.: „Посіяли гайдамаки в Україні жито“ можна легко замінити формуою: „Посіяли гайдамаки на Вкраїні жито“. Або ще такий приклад:

Тепер лети в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.

(Н. Маркевичу)

Тут форму „в Україну“ можна так само замінити формою „на Вкраїні“. Наведемо ще другий типовий приклад:

Було колись — в Україні
Лихо танцювало,
Журба в пінку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...

Тут в однаковій мірі форму „в Україні“ можна замінити формуою „на Вкраїні“, як і форму „На тій Україні“ можна замінити формуою „У тій Україні“. Шевченко не відчував семантичної різниці, і тому так вільно, невимушено користався цими формами.

Від того часу, як назва „Україна“ стала національною назвою, форма „на Україні“ теж стала вживатися в цій новій семантичній функції. В цій функції вона вживається в різних історичних документах XVI., XVII. і XVIII. ст. В 1557 році Дублянський продав землю Мелешковичеві, але продажний лист згубився. В 1580 році покупець пише в листі, що лист 1557 року „загинув, як то на Україні частокрот биваєт“.⁴⁾ В Густинському літописі читаємо: „в сиє лѣто (1516) начашася на Українѣ козаки“. В літописі Самовидця: „1637 року на козаків пішли Ляхи на Україні“.

³⁾ Див. Наша мова, 1947, ч. I, стр. 21.

⁴⁾ Акты, относящиеся к истории южной и западной России. Том I, 173.

їну". Або ще: „На Україні ріки зафарбувалися од крові людської". „Народ посполіт на Україні... почав купитися в полки“.⁵⁾ В літописі Величка: „Коли прибудемо на Україну, то зволте готовити й кормити коні свої". Або ще: „Про війну Остряниці з Ляхами на Україні“.

В українських історичних піснях і думах поєдновно зберігається форма „на Україні“: „Пану Барабашу схотілося на славній Україні з Хмельницьким великі бенкети вчинити“. „Оттоді то вони на славну Україну прибувши, королевські листи читали“.⁶⁾ „Хозяко моя Рейзю! Якої я на Україні слави заживав, що мене козак український ще й вельможним паном називав“.⁷⁾ „Прошу вас (Хмельницький до козаків) добре дбайте, на славну Україну прибувайте“.⁸⁾

В пісні з часів після Мазепи: „Було нас три брати, ох, та всі не вкупі: один в Самарі отаманом, другий в Петербурзі осаулом, а я молоденький на Вкраїні наповою коня з бистрого Дніпра“.⁹⁾ Половона українка в Туреччині співає: „Пошлю зозуленьку на Вкраїночку по свою родиночку“.¹⁰⁾ Або ще з часів турецької неволі: „На Вкраїні все чужій люди, ой там мені пароньки не буде“.¹¹⁾ „Ой з-за гори, з-за крутої орел воду носить, ой там мати свого сина вечеряти просить. Ой вечеряй, моя мати, коли наварила, а я піду на Вкраїну, де дівчина мила“.¹²⁾

Правда, народня творчість знає й форму „в Україні“, як напр., у думці про похід Наливайка проти Жолкевського 1596 року: „Ой у нашій славній Україні були колись престрашні злигодні бездольні години...“.¹³⁾ Але взагалі переважає форма „на Україні“, „на Україну“, як стара традиційна форма в новій семантичній функції.

Форма „на Україні“ має для нас, в даному разі той інтерес, що вона яскраво свідчить і ще раз стверджує наш погляд щодо походження назви „Україна“, що розвинулася семантично з первісної назви „україна“ із значенням „вкраяна земля“. Ця форма, як і слово „Україна“, звязана з первісною ідеєю землі, земельної площи. Саме слово „земля“, як об'єкт чинності, вимагає тільки форми з прийменником *на*. Напр., в згаданій думі про Наливайка співається: „Тільки Бог Святий знав, що він думав гадав, як незгодини на українську землю посылав“. Або: „На землю спала ніч“.¹⁴⁾

Однаке ми тут мусимо застерегтися, що наше розуміння поняття „вкраяна земля“, як первісного значення слова „україна“, ніякого відношення не має до розуміння цього поняття у С. Шелухіна, який первісне значення слова „україна“ розумів як землю „вкраяну в свое посідання і свободіння орган-

⁵⁾ С. Шелухін. Україна. Прага, 1937, стр. 150.

⁶⁾ Ф. Колесса. Українські народні думи, 142—143.

⁷⁾ В. Антонович і М. Драгоманов. Исторические песни, 1875, II.

⁸⁾ П. Кулиш. Записки о южной Руси, 1856, I, 54.

⁹⁾ П. Чубинський, IV, 1013.

¹⁰⁾ Там же, 67.

¹¹⁾ Збірник Костомарова.

¹²⁾ Український співник, вид. Фесенка, Одеса, 1904.

¹³⁾ Собр. сочин. Максимовича, 1876, I, 619.

¹⁴⁾ Гулак-Артемовський. Пан та собака.

нізованою силою з мечем та шаблею"¹⁵⁾ Таке фантастичне пояснення, як „краяння мечем і шаблею“, ясна річ, не має під собою ніякого наукового ґрунту, але „краяння землі“, „вкраяна земля“ в розумінні — розділювання землі на окремі шматки, — таке пояснення ґрунтуеться не тільки на фактах минулого, але й на живих фактах сучасної дійсності.

Р е ц е н з і ї

Енциклопедія Українознавства, зшиток 5-6, стор. 369-480. VI. Історія.

1. А р х е о л о г і я. Історію археологічних дослідів на Україні подає Я. Пастернак. В огляді палеолітичних знахідок на Україні Л. Чикаленко пропустив відкриту О. Скрутілем палеолітичну стоянку в Берегові над Тисою (Закарпаття), про яку згадує Пастернак у „Великій Історії України“ (Вінниця 1948, ст. 932) і подає огляд знахідок з мезолітичної, неолітичної та с-неолітичної діб. З двох останніх є відомі знахідки т. зв. „Трипільської культури“ на Україні. Енеолітичну культуру в причорноморських степах обговорює зокрема М. Міллер, а в Західній Україні Я. Пастернак. В такий сам спосіб діляться обидва автори оглядом бронзової доби. Залізну добу, з якої маємо грецькі історичні вістки про тогасне населення України (кімерійців, скітів) обговорює сам Пастернак. Загальну характеристику римської доби подає В. Петров, зокрема Причорномор'я — М. Міллер, Зах. України Я. Пастернак. Добу переселення народів обговорюють: В. Козловська, М. Міллер, В. Петров і Я. Пастернак.

2. Д ж е р е л а й історіографію обговорюють Д. Дорошенко й О. Оглоблин. Доданий до їх статей окремий розділ „загальної літератури“ Б. Крупницького зайвий, бо в ньому повторюються ті самі імена, отже Крупницький міг вставити свої доповнення поміж рядки

попередніх авторів. В огляді Д. Дорошенко й О. Оглоблина не висвітлено історіографії Галичини та Закарпаття так, як Придніпрянщини. Праці галицьких дійсних членів НТШ до 1939 р. далеко більше внесли до історіографії, як напр. Д. Олянчин. Такі істрики як М. Кордуба, Барвінський, І. Кревецький, М. Чубатий тільки вичислені, І. Крипякевича згадані тільки „Студії над державою“ Б. Хмельницького“ й загальні огляди історії України. В бібліографії поминено огляди історіографії 20-30 років М. Чубатого та мої.

Дрібніші завважаги: При літописах княжої доби треба було подати відразу що містять в собі раз згадані (ст. 396) Іпатський і Лаврентіївський кодекси; назви літописів у цих кодексах подано на іншому місці (ст. 399), при чому устилізовано так: „Початковий, Київський і Галицько-волинський“. Безперечно найвизначнішим твором української історіографії княжої доби є „Повість временних літ“. Цю назву треба було властиво подати поруч назви „Початковий літопис“, щоб необзайомлений читач був відразу зорієнтований, що обидві ці назви визначають один і той же літопис, а найстарший збережений список згаданих літописів є Іпатський (перша четверть 15 ст.). При літописі Самовидця не слід би подавати „правдоподібно“, бо подаваних дослідниками правдоподібних авторів було більше. Останнє покищо слово в цій справі сказав М. Возняк, який

¹⁵⁾ С. Шелухин. Україна. Прага, 1937, стр. 246.

приписує авторство Федорові Кандібі.

Закарпатську історіографію, започатковану ще з кінцем 18 ст. протоігуменом Васильянського монастиря в Мукачеві Йоаніком Базиловичем (1742-1821), а якої речниками в наших часах були: О. Мицюк, о. В. Гаджега, о. Г. Кінах ЧСВВ та галицький письменник Василь Пачовський (Історія Закарпаття, посмертне видання, Мюнхен 1946) поминено зовсім. З галицьких дослідників місцевої історії поминено В. Ільницького, пропущено нариси історії Буковини Степана Смаль-Стоцького й інших авторів, як також епігонів І. Шереневича — Филипа Свистуна, автора історії Прикарпаття (Галичини, Буковини й Закарпаття) під австрійською владою до кінця 19. ст. та Адріяна Копистянського, видавця матеріалів до історії львівської Ставропігії в 18. ст. З-поміж учнів Грушевського займався дослідами над історією львівської Ставропігії Федір Срібний, якого пропущено в списку, хоч подано ренегата Свгена Барвінського, який аж восени 1939 р. пригадав собі, що його професором був М. Грушевський і заговорив ломаною українською мовою.

Дослідник взаємин Петра Дорошенка з Польщею називався Олег не Олександер Целевич. Державницький напрям в українській історіографії започаткував С. Томашівський (1918 р.), а не В. Липинський (1920 р.). Коли згадано причинкарів з молодшої генерації українських істориків — Ігора Лоського та Михайла Антоновича (якого нарис історії України є публіцистикою, що не знаходить обґрунтування в історичних змаганнях українського народу), то треба було згадати дійсних членів Історико-Філологічної Секції НТШ, істориків-ерuditів з ділянки економічно-соціальної історії — Романа Зубика й Іллю Витановича.

В реєстрі польських істориків, що працювали над питанням

історії України, поданий Ф. Равіта-Гавронським, якого україножерні публікації стоять на межі історичних дослідів і повістей (Хмельни́цький у нього жидівського походження) пропущено двох дійсних членів Іст.-Філ. Секції НТШ істориків польського права на львівському університеті Освальда Бальцера, автора генеалогії споріднених з Юрковичами ІІястів і дослідника державного ладу серед ранніх слов'ян, та Ішемислава Домбковського, дослідника історії галицьких шляхецьких родів, адміністраційного поділу Галичини в 15. ст., редактора „Архіву Товариства Наукового“ і „Жеводника Історично-Правного“, в яких було багато праць з ділянки українознавства, навіть українських авторів, як от Б. Барвінського, М. Чубатого, М. Андрусяка й ін., як теж видавництво „Всхуд“. Квартальнік теж у більшості з українознавчими нарисами. З інши хпропущених авторів третінніх пропущених авторів третього, Ольгерда Гурку, Януша Волінського й Казимира Левіцького, що старалися бодай трохи об'єктивно підходити до проблем української історії.

3. Рання історія України. В „дослов'янській епосі“ О. Огоблина логічно зле сформуловано, що кімерійці були правдою подібно індоєвропейського походження, а після них скити, очевидно, іранського походження. Адже народи іранського походження належать до індоєвропейської сім'ї народів.

4. Княжа доба: Н. Василенко-Полонська приписує монети Святополка II. Святополкові І., дарма, що дослідники княжих тризубів (Тавбе, Орешников, Рибаков, Міллер, Андрусяк) виказали вже цю помилку істориків. Невірне є твердження авторки, що „щойно за Ярослава Київська держава остаточно оформилася, як слов'янська; варязький вплив обмежується варязькою дружиною“. Адже від самого приходу варягів до Києва

в другій половині 9. ст. варязький вплив обмежувався тільки варязькою дружиною. Князі й дружина асимілювалися вже в другому поколінні: Ольга і Святослав були вже, безсумнівно, слов'янами. Невірно теж подає авторка, що „Ярослав здобув від Польщі смугу землі, де збудував місто Белз‘, бо власне Ярослав відібрав від Польщі Белз, як один із Червенських городів. Незгідно теж з історичними дослідами представляє авторка боротьбу Польщі й Угорщини з Литвою на західно-українські землі, не зазначуючи існування окремих ленних князів: холмського, белзького й крем'янецького.

5. Україну за литовсько-польської й польсько-козацької доби обговорює Н. Василенко-Полонська, 6. добу козацько-гетьманської держави Б. Круницький, що неслучано робить з Петрика речника старшинської опозиції до гетьмана Івана Mazepi. Петрика намовив до повстання гайдяцький полковник Михайло Самойлович, родич по-переднього гетьмана, що був у зв'зках з московським воєводою Голіцином, який не перебирає у засобах, щоб скомпромітувати Мазепу в очах царя. Православний єпископ у Переяславі не був ніякою церковною владою для Правобережжя, що було під Польщею. Це незрозуміння Круницького походить з того що під кінець першого десятиліття 18. ст. дістався до Переяслава переслідуваній польською владою луцький єпископ Кирило Шумлянський, який вибранний на це єпископство, як уніят, зігнорував уніатського митрополита і пішов по свячення до київського православного митрополита.

7. Україну в складі російської імперії 19. й початку 20. ст. обговорює Н. Василенко-Полонська, що доводить цей період до 1917 року.

Микола Андрусяк.

Б. Полянич: О-313. Шпигунська повість. Філадельфія, 1950, 180 ст. Видання „Америки“.

Б. Полянич чи не єдиний в нас автор шпигунських повістей, що поруч кримінальних та детективних належать до так зв. легкої або другорядної літератури. На таку літературу в нас, звичайно, не було часу, а де хотіло ж, що й не було читача, та це невірно, бо український читач дуже жадібно читав того рода твори в чужих мовах. В інших народів від цієї літератури аж роїться, але не можна сказати, щоб наша література дуже потерпіла від того, що не мала такого творчості. Проте наш читач, як зрештою і всякий читач, відчуває потребу легкої літератури і любить читати книжки, що сильно напружують нерви, а надто, що наша першорядна література часто хворіє на безсюжетність.

Б. Полянич відомий уже нашому читачеві, особливо ж галицькому, своїми шпигунськими повістями ще з-перед війни. Це вже його шоста книжка цього жанру. Дві з них „Перша ніч“ („Првні ноц“) і „Товариші усміху“ („Таємствені смішак“) перекладені навіть на сербську мову. Цікаво відмітити, що друга книжка українського автора перекладена на сербську мову. Першою був... Шевченків „Кобзар“.

Повість читається, як звичайно, одним духом. Автор пише легко й живо, вміє інтригувати читача, будувати гострий, напруженний сюжет і придумувати складні, але реальні ситуації, так що читач сприймає їх не як видумку, але як правдоподібну реальність. Це має неабияке значення, бо не рідко того рода твори хворіють на неправдоподібність. Дія розвивається живо й гостро, а як часом трапляється перебої, то читач просто виминає їх. Автор вводить у дію українські дієві особи, і змальовує їх позитивно. В повісті вони мають головні ролі. Однаке постать Гавриша не всюди пере-

кохлива, особливо ж непереконливий його „героїчний“ вчинок у відношенню до своєї дружини. Ми знаємо, що авторові треба було цього для дальших комбінацій, проте читач не повірить у таку „героїчність“ Гавриша.

З мовостилю повісті легко довідатись про авторове походження. Тут находимо ті самі фрази, мовні звороти, вислови, деякі детепи та інші такі, яккаже поляк „поведонка“ (важко це слово перекласти на українську мову), яких залюбки вживає галицький інтелігент, напр. такі типові „буду міг“, „виплюй це слово“, „як кров з носа“, „по якого біса“ (конечно оте „по“). „Фодографічний“, „чи пан поручник самі надаватимуть“ (плураліс маєстатікус), „щось з лого трапилось“ і т. п. Часом трапляються і правописні огріхи, але не з тих, що вже в „Америці“ мають право громадянства, а інші, напр. „А як же!“ (егем, бо окремо пишеться „А як же?“) „як найшвидше“ (треба: „як найшвидше“), „режісера“ (треба: режисера), „піддаше“ зам. „піддашся“, „ріжниця“ зам. „різниця“ і т. п. Трапляються й мовніogrіхи та пунктуаційні, але в шпигунських повістях на те нема часу звертати увагу.

Б. Р.

Олег Зуєвський: Золоті ворота. Поезії. Мюнхен, 1947, ст. 64.

Назва „Золоті ворота“ асоціюється з київськими Золотими воротами, але збірка не має нічого спільногого з історією, чи з такими частими в нашій поезії історіософічними мотивами. Золоті ворота Зуєвського — зовсім абстрактні, в поетичному пляні, а й взагалі те, що ми звикли називати темою, сюжетом. У збірці ледве вичутне. Хоч автор чітко й конкретно опрацьовує своє слово, але він перебуває в світі трансцендентної (Куліш сказав би „недовідомої“) млаковини і метода його творення, це не споювання металю слова нагарячо, а мережання тоякої, павутинної субстанції.

Треба зразу ж сказати, що збірка підкупає своєю щирістю, і як така, вона стоїть у ряді тих небагатьох справді поетичних дебютів, що з'явилися в останніх новосніх роках. Форма його бездоганна — передумова кожної доброї поезії, в нас іще не гаразд усвідомлення. Інша справа, на скільки поетичний світ Зуєвського його власний, не подібний до ніякого іншого. Він іще зовсім у коді Павла Филиповича доби „Землі і вітру“ і, власне, поезії, які ми схильні назвати найкращими в збірці, мають найбільш Филиповичівських інтонацій. Прочитайте напр., вірш п. и.: „Змагання“ або „Я вертаюсь до тих воріт“. Інтонаційно-музичний принцип тут той самий, що у Филиповича, і не вірте Л. Шолтаві, який переконує, що Филипович автор другорядний, і що його рими банальні. Другорядні поети не творять школи, а вплив Филиповича позначився навіть на талантах більших від нього (Ольжич). У випадку з Зуєвським ми б сказали, що його спорідненість з Филиповичем лежить не так у площині поетичних образів, як радше поетикальних засобів здебільша ритмічного характеру, зрештою без того трагічно-травожного струму, що нуртує під позірним спокоєм Филиповичевої поезії.

Дальший зрист Зуєвського як поета залежатиме від того, наскільки він далі зіндивідуалізує свій стиль, особливо ж інтонацію. Було б бажаним, щоб його поезія пішла більш у напрямі насичування слова ваговитістю змісту та значущості, щоб його слово набирало більше питомого тягару. Для цього він не потребує кидати власного світу уяви і казкової магічності, яка вновіває більшість його речей — хотілося б у ньому тільки більше суто-життєвих, гостріше зв'язаних з проблемою людського буття, моментів. Це посилити значущість його слова, яке не зважаючи на свою поетичну довершеність, занадто часто не залишає в уяві ні одного

образу, і відної інтонації, розпливаючись просто, як павутиння в повітрі. Бодай таке враження лишається після прочитання збірки — на другий день важко пригадати собі з неї бо-

дай один образ, один тон, залишається тільки почуття чогось розпливчастого, абстрактної субстанції із сфер, що безпосередньо не заторкують людської свідомості.

С. Г.

CAMERA OBSCURA

Хто чого шукає. В сумівському журналі „На варті“ в Канаді з'явилася в одному з останніх чисел рецензія на наш журнал близького пера якогось анонімного автора. Цей автор, обговорюючи зміст двох перших чисел „Києва“ звернув увагу на уривок повісті Докії Гуменної з трипільських часів п. н.: „Великий Цабе“. В цьому уривку рецензент не міг знайти нічого більше окрім... голої жінки.

Не в тім справа, що тут властиво нема нічого такого грішного, але в тому, що кожний шукає в творі того, що його найбільше цікавить. Дивно тільки, що така стара людина цікавиться ще голими жінками.

Кожний судить по собі. В ульмівській газеті „Українські вісті“ була свого часу „тепла“ загадка про наш журнал, підписана ініціалами Л. Л. Автор цієї загадки назвав „Київ“ кололітературним журналом типу „Порогів“ (Аргентина) і „Нових Днів“ (Канада).

Не будемо сперечатися за це, бо кожний має свій смак. Але коли журнал „Київ“, де все таки друкуються відомі в сучасній українській еміграційній літературі автори — поети, письменники й літератори, є лише кололітературним журналом, то якже далеко мусить стояти від літеатури автор загадки Л. Л. (Люди, що визнаються в ініціалах, кажуть, що це Леонід Лиман).

Маленька нелогічність. В канадському тижневику „Наш вік“ з'явився недавно допис про доповідь Ю. Косача в Літературно-Мистецькому Товаристві в Філадельфії. Дописувач пише, що „тверждення прелегента зустріли спротив крайно-націоналістичних промовців..., але відповідь Косача припинила дискусію на початку (підкр. наше, Ред.) ії розпалу й остудила запал, з яким противники хотіли дати йому відсіч“.

Коли йде про тих крайньо-націоналістичних, то це загально відома річ, що іх запалу не так легко остудити, а надто Косачеві, якого відповідь могла той запал хіба ще більше розпалити. Але не в тому справа. Відповідь прелегента не могла остудити запалу промовців, на самому початку, бо прелегент мав, як звичайно буває, останнє слово. Тим самим промовці могли виговоритися доволі. Дописувач переставався.

Що таке віра у власні сили? В одному з недовініх чисел „Свободи“ з'явилася стаття І. Кедрина п. н.: „Віра у власні сили“, в якій автор говорить про потребу вірити у власні сили народу, бо це гасло рятує людину перед зневірою і т. п. Тому ми повинні вірити у власні сили народу. Стаття закінчується так: „Вірмо і вірмо далі у власні сили народу... але не забуваймо, що ті сили, лише тоді зможуть впovні проявитися, коли будемо мати могутнього союзника, або союзників, або коли буде відповідна міжнародна кон'юнктура“. Отже іншими словами, вірмо у власні сили народу, бо це, мовляв, нічого нам не коштує, але більше вірмо в чужі сили й чужу поміч, бо без них ми таки нічого не вдіємо.

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІ

Повідомляємо ВШ. Передплатників **Ювілейного видання „Слова о полку Ігореві“**, що справа друку цієї книги затягнулася дотепер через технічно-друкарські труднощі, яких ми не могли так легко перебороти. Та справа вже помалу наладнуеться і книга в короткому часі з'явиться.

Користаючи з цієї нагоди, даемо ще можливість громадянству, а передусім книголюбам одержати цю книгу по зниженні ціні — в передплаті тільки **10 дол.**, а для передплатників журналу „Київ“ — 8 дол. Пізніше книжка коштуватиме 13 дол.

Висилаючи передплату, Ви не тільки заощаджуєте кілька долярів, але й помагаєте нам видати цю книгу, яка варта того, щоб найтися в домі кожного українця.

Замовляйте теж нумеровані примірники з прізвищем автора в шкіряній оправі. — Ціна 25 дол.

Таке видання лишається Вам памяткою на все життя.

Видавництво „КИЇВ“

КІЛЬКІСТЬ ЖУРНАЛІВ І ГАЗЕТ ЦЕ ПОКАЗНИК КУЛЬТУРНОГО РІВНЯ НАРОДУ

Хочемо не тільки вдержати, але й поширити та розбудувати один-єдиний в Америці журнал — літературно-мистецький двомісячник **„КИЇВ“**,

а це можливе тільки тоді, коли він найдеться в кожнім українськім домі.

Підтримайте цей журнал і станьте його передплатником за 3 дол. на цілий рік.

Передплату шліть на адресу:

**KYIW, 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.
Call WA 2-1273**

Ставайте передплатниками цього журналу і підтримуйте розвиток української літератури на еміграції.

Річна передплата 3 дол. Окреме число 50 ¢.

ПРЕСОВИЙ ФОНД

Підвищення коштів продукції нашого журналу змушує нас приймати датки на пресовий фонд.

Коли в Вас часом знайдеться зайвий доляр — не марнуйте його на будьщо, пошліть його на пресовий фонд „Києва“.

Пресовий фонд започаткували:

Проф. П. Андрусів 7 дол., Д-р Л. Цегельський 3 дол., І. Войнилович 1 дол.

УВАГА!

УВАГА!

ЗМІНА АДРЕСИ

Редакція і Адміністрація

В - в а „КИІВ“

в новому приміщенню:

859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa. Tel. WA 2-1273

ДІТИ Й МОЛОДЬ БЕЗ РІДНОЇ КНИЖКИ,
ЦЕ НАРІД БЕЗ МАЙБУТНЬОГО

БАТЬКИ, дайте своїм дітям рідну дитячу книжку.

Передплачуйте

С В Ш А Н - З І Л Л Я

журнал для дітей і юнацтва.

Замовлення на адресу:

YEVSHAN-ZILLA

217 Dallhousie St., Toronto, Ont., Canada

ЧИТАЙТЕ І ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Єдиний журнал сатири та гумору в Америці

„ЛІС“

під редакцією відомого мистця і карикатуриста

ЕДВАРДА КОЗАКА

Передплата "Ліса" на рік для США і Канади тільки \$3.00

Замовлення слати на адресу:

"THE FOX," P. O. Box 394 Cooper Sta., New York 3, N. Y.

В пошану славної пам'яти ген. Тараса Чупринки

В-во „Київ“ підготовляє до друку окремою кни-

жечкою поему Олеся Бабія п. н.:

Пісня про ген. Тараса Чупринку

Деталі будуть незабаром подані в пресі.

Зголосуйтесь на кольпортерів